

KAHRAMANMARAŞ

1. KURTULUŞ SEMPOZYUMU

Düzenleyen
KAHRAMANMARAŞ BELEDİYESİ
10-11 ŞUBAT 1986

KAHRAMANMARAŞ
I. KURTULUŞ SEMPOZYUMU

Fotoğraf : Ermenilerin Türkleri vahşice katledip attıkları Süleymanlı'daki "KANLI KÖPRÜ" (bu ve diğer fotoğraflar, Kahramanmaraş Belediyesi Arşivinden alınmıştır.)

Tebliğlerle ilgili bütün sorumluluklar sâhiplerine âittir..

Kahramanmaraş Belediyesinin yazılı izni olmadan bu eser yeniden basılamaz veya çoğaltılamaz.

İÇİNDEKİLER

ÖNSÖZ : Doç. Dr. Azmi SÜSLÜ	5
SUMMARY	9
AÇILIŞ KONUŞMASI : Kahramanmaraş Belediye Başkanı Hacı Ali ÖZAL	11

BİRİNCİ OTURUM

Başkan : Prof. Dr. Mustafa KAFALI	
“Sempozyumun Gayesi”	15
Prof. Dr. Refet YİNANÇ	
“XVI. Yüzyılda Maraş Sancağı'nın Nüfus Yapısı”	19
Doç. Dr. Azmi SÜSLÜ	
“Maraş'taki Fransız ve Ermeni İşbirliği”	29

İKİNCİ OTURUM

Başkan : Prof. Dr. Faruk SÜMER	
“Maraş ve Maraşlılar Hakkında”	39
Prof. Dr. Faruk SÜMER	
“Dulkadir Elini Meydana Getiren Oymaklar”	43
Okutman Yalçın ÖZALP	
“Maraş'ta Ermeni Mezalimi”	49
Maraş Müdafii, Gazi Mehmet Efe (KAHVECİ)	
“Bir Gazi'den Maraş Mücadelesi”	55

ÜÇÜNCÜ OTURUM

Başkan : Prof. Dr. Refet YİNANÇ

Em. Kur. Alb. Ferhat BAŞDOĞAN

“Kahramanmaraş’ın Kurtuluş Savaşı” 65

Öğretmen Cezmi YURTSEVER

“Ermeni Probleminin Analizi, Tarihi Fiyaskolar ve Maraş Gerçeği” 83

KAHRAMANMARAŞ HAKKINDA SÖYLENENLER 93

ÖNSÖZ

Mütârekeyi müteâkip Adana ve civarı müstereken İngiliz ve Fransızlar tarafından ve 1919 başlarında da, Antep, Urfa ve Maraş İngilizler tarafından işgal edilmiş, ancak bölgede bazı karşı faaliyetler olacağını sezmiş olan İngilizler, bu şehirleri Fransızlara bırakarak çekilmişlerdir. Fransızların bölgede uyguladıkları siyaset te, Rusların kuzey-doğu Anadolu'da uyguladıklarından farklı olmamış ve işgal sırasında, onlar gibi, Ermenileri kullanmak yoluna gitmişlerdir. Böylece, asırlarca mutlu, müreffeh yaşadıkları, hatta özel imtiyazlarından yararlandıkları Türklere karşı tahrik edilen ve kendilerine Fransız üniformaları ve silahları temin edilen Ermeniler, isyana, ihanete kalkmışlardır. Bir taraftan Fransızlara rehberlik eden ve onlar tarafından kilit noktalara atanan, diğer taraftan da, komiteciler, dernekler ve bazı papazlar tarafından yönlendirilen bu isyancılar, kasabaları, köyleri basmaya ve kadın, kız, yaşlı, çocuk ayırımı yapmadan Müslüman halka her türlü işkence, cinayet ve zulme başlamışlardır. İnsanlar öldürülmüş; evler yıkılmış; camiler, kuyular insan cesetleriyle doldurulmuştur. Öyle ki, Ermeniler, kendilerini tahrik eden Fransızları bile bu vahşetleriyle hayrette bırakmışlardır.

Fakat bölgedeki ağırbaşlı, soğukkanlı Müslümanların bu suskun hâli uzun sürmemiş, şehrin içinde bir kadının peçesinin ve elbiselerinin "burası Fransız memleketidir, burada peçeyle gezilmez" gerekçesiyle bir Ermeni tarafından parçalanması hadisesi, bardağı taşıran son damla olmuştur. Olayın etraftan duyulması üzerine, Sütçü İmam tabancasını çekerek Ermeniye öldürmüş ve Maraş'ta millî mücadeleyi başlatmıştır. Bir taraftan işgalci Fransızlara, diğer taraftan da bölgeye konsantre edilen âsî Ermenilere, "Maraş bize mezar olmadan düşmana gülzâr olamaz" parolasıyla, o günün güç şartları içinde, teşkilatlanma ve techizatlanma yoluna gidilmiştir. Böylece kadın, erkek, çoluk-çocuk, yaşlı-genç her Maraşlı "vatan için, din için, şeref, nâmus için" kıyam etmiştir. Bu beklenmedik direnme, bu ilkel vasıta-

larla, fakat kararlı müdafaa karşısında modern Fransız ordusunun morali bozulmuş ve ancak bir yıl geçtikten sonra İngilizlerin neden bölgeyi terkedip kendilerine bıraktıklarını anlayabilmişlerdir. Maraş'ı terkederken de, Ermenilere yaptıkları vaadleri hatırlamamazlıktan gelmişler ve onları kendi çıkarlarına âlet ettiklerini bir kere daha isbat etmişlerdir.

İşte, Maraş'taki bu şahlanış, Türkiye'nin her tarafında yer yer başlamış veya başlayacak olan millî mücâdele hareketinin esasını teşkil etmiştir. Bu, en zor şartlarda bile, "millet iradesinin, azminin, imanının, birliğinin" neleri yapabileceğini göstermiş olan ve yeryüzünde bir eşi daha bulunmayan bir kahramanlık" örneğidir. Bu sebeple de Maraş, haklı olarak, bu ünvana sâhip olmuştur.

Hem bölge, hem de Türkiye tarihinin önemli bir halkasını oluşturan bu mücâdele, bu kurtuluş hareketi elbette kutlamaya, anmaya lâyıktır. Bir gelenek hâlinde yıllardan beri yapılan "kurtuluş yıldönümleri" 1986 yılında ilmî bir toplantıyla da mühürlenmiştir. Kahramanmaraş Belediye Başkanı Sayın Hacı Ali ÖZAL'ın çoğu Ankara Üniversitesi öğretim üyelerinden oluşan ilim adamlarıyla müştereken gerçekleştirdiği "Kahramanmaraş Kurtuluş Sempozyumu", tarafsız ve tamamen ilmî bir yaklaşımla, o günün hâtıralarını yeniden gün ışığına çıkartmayı hedef almıştır. 66 yıl önceki örnek harekette olduğu gibi, Kahramanmaraş, burada sunulmuş olan bildirileri bir kitap hâlinde yayınlayarak yine örnek bir davranışta bulunmuş ve kurtuluşunu ilmî olarak da tescil etmiştir.

Sempozyumun sonucunda ise, Kahramanmaraş'ın ve Doğu Anadolu'nun eskiden beri Türklerle meskûn bir bölge olduğu; XVI-XVII. yüzyıllarda Kahramanmaraş ve çevresinde hemen hemen hiç Ermeni nüfusunun bulunmadığı ve bunların batılı devletler tarafından tahrik edilerek, birçok boş vaadlerle, bölgeye sonradan celbedildikleri; Türk milletinin hiçbir zaman esareti kabul edemeyeceği ve nihayet birlik-beraberlik içinde olduğu zaman onu hiçbir engelin durduramayacağı gerçekleri bir defa daha teyid edilmiştir.

Sempozyumun yapılmasında emeği geçen değerli meslekdaşlarımıza ve başta Kahramanmaraş Vâlisi ve Belediye Başkanı olmak üzere bütün Kutlama Komitesi yelerine teşekkürlerimizi ve tebriklerimizi arz ederiz.

Doç. Dr. Azmi SÜSLÜ

SUMMARY

After the treaty was signed the area surrounding Adana was invaded by the British and the French troops jointly. In the first months of 1919 the British invaded Antep, Urfa and Maraş; however, as they were aware of the fact that there would be resistance movements in the area, they left these territories to the French and drew back. The policy of the French in this area was no different than that of the Russians in northeast Anatolia, i.e., they used the Armenians during the interval they were in the area. Hence, the Armenians who had led happy lives for centuries ever enjoying certain privileges, had been given French uniforms and arms and had turned traitors. The Armenians who were guiding the French were being brought to key positions by them on the one hand on the other hand they were being led by committees and priests and they were undertaking massacres and atrocities and were killing the old and the young, the innocent and women. People were killed, houses burnt down, the mosques and wells were full of the bodies of the dead. The violence had reached to such an extent that the Armenians had ever shocked the French who had provoked them.

The coolheaded Moslems had kept silent until an Armenian had torn the veil and dress of a woman saying that "This territory is French, you cannot go about with a veil in this territory". When the incident was heard Sütçü İmam drew his gun and shot the Armenian and hence he ignited the national resistance movement in Maraş. With the motto "Armenians can establish a kingdom in Maraş only over our dead bodies". The Turks began armiry under the most unfavourable conditions of the time, on the one hand against the invasionist French and on the other hand against the rebel Armenians who had been sent to the area. All the people living in Maraş, the young and old, men and women had rebelled in the name of country, religion and honour. The French army was demoralised in the face of such an unexpected

resistance with such enthusiasm ever though with the most primitive of arms and they could only then understand why the British had handed over the territory to them. When the French were withdrawing from the area completely forgetting about their promises to the Armenians and hence proving how they had exploited them for their own benefit.

The resistance movement in Maraş formed the basis to the National resistance movement that was coming into being in Turkey. This movement, which has no parallel in history, was proof of the results that could be achieved under the most unsuitable conditions through the solidarity of a nation. Hence, Maraş has deserved its name, "Kahraman", which means "Hero" in Turkish.

There is no doubt that the liberation day is to be celebrated in this city that is a link in the chain of the history of Turkey in addition to the traditional celebrations of the liberation of the city, there was also a conference held in 1986. The conference organized by the collaboration of the Mayor Hacı Ali Özal and the members of the universities. The majority of which come from Ankara University, entitled "The Liberation of Kahramanmaraş" has aimed to bring to light the facts of the past with an objective and scientific method. The City has published the papers of the symposium in a proceeding book and has acted in an exemplary way as it had done 66 years ago, and has scientifically proved her liberation.

The symposium has proved the facts that Kahramanmaraş and East Anatolia have been areas settled by Turks for ages, during the 16 th. and 17 th. centuries there were almost no Armenians in the mentioned territory and those who came to the area were under the provocation of the western states, with promises that could never come true and that the Turkish nation could never accept slavery and that nothing could stop the Turkish nation which had the spirit of solidarity.

We would like to thank our colleagues, the Governor, and the Mayor, and the Celebration committee who have taken part in the organization of the symposium and we would also live to congratulate them.

AÇILIŞ KONUŞMASI

Hacı Ali ÖZAL*

Sayın Vâli, değerli Milletvekillerimiz, çok kıymetli Öğretim Üyeleri, TRT ve Basın Mensupları, Muhterem Misafirler ve Aziz Hemşehrilerim.

Kahramanmaraş I. Kurtuluş Sempozyumu'na hoşgeldiniz der, hepinizi saygıyla selamlarım. Belediye olarak şehrimizin maddî yönden kalkınması ve imarı yanında manevî ve kültürel yönden de kalkınmasına gayret göstermekteyiz. Bugünden itibaren başlatılan kültür yayınları sergimizde ilk eser olarak “Mustafa Kemâl ve Millî Mücâdelenin İlk Zaferi” adlı eserden sonra, “Gazilerimizden Millî Mücadelemiz” isimli esere de yer vermiş bulunmaktayız. Böylece, Allah uzun ömürler versin, aramızdan ahirete göç eden Gazilerimizin hâtıralarını yaşatmış ve, kendi ifadeleriyle, millî mücâdelemizi öğretmiş olacağız. Türk millî mücâdelesinde Kahramanmaraş'ın müstesna bir yeri vardır. Çünkü kahraman ecdadımız, bütün olumsuz şartlara rağmen, Fransız ordusu yol göstericisi iç düşmanın silahlı hareketlerine karşı amansız bir mücâdele vererek namusuna, vatanına, dinine el uzatılmamış güzel memleketimizden düşmanı ve yandaşlarını kovarak kendini ilk kurtaran şehir olmuştur. Bu, bütün Anadolu'da kurtuluş mücâdelesine güç ve moral kaynağı olmuştur. Bu bakımdan şehrimiz, “İstiklâl Madalyası ve Kahramanlık” ünvanıyla ödüllendirilmiştir. Bu Sempozyumumuzda Kahramanmaraşımızın tarihini, bu tarihin içinde oynanan oyunları ve ayaklanmaları, Fransız ve Ermeni işbirliğini, Ermeni mezalimini, buna karşı kahraman ecdadımızın muhtelif mücâdelesini çok değerli Öğretim Üyeleri ve Araştırmacılardan dinleyeceğiz. Tarih tekerrürden ibarettir. Memleketimiz üzerinde oynanan bu oyunlar bugün de oynanmak istenmekte-

---

* Kahramanmaraş Belediye Başkanı.

dir. Bu bakımdan tarihimizi öğrenmemiz, ecdadımızın canları, malları pahasına yurdumuza nasıl sâhip olduklarını bilmemiz, bilenlerimizin ise bilmeyenlerimize, gençlerimize anlatmamız gerekmektedir. Dolayısıyla, sâhip olduğumuz manevî değerlerimizi, kültürümüzü ve varlığımızı genç nesillere anlatıp bu konuda kalıcı eserler vücuda getirerek geçmişte milletce düşmüş olduğumuz gaflete düşmemelerini temin etmek başlıca görevimizdir. Her fırsatta geleceğimizin teminatı olduğunu söylediğimiz gençlerimizin gelecekte karşılaştıkları güçlükleri daha kolay yenmeleri için ders alacakları tarihimizi aktarmak mecburiyetindeyiz. İşte Sempozyum, bu gayeyle hazırlanmıştır. Önümüzdeki yıllarda daha geniş bir şekilde düzenlenecektir. Sempozyumda verilen tebliğler bilâhare bir kitapta toplanarak kültür hayatımıza, halkımızın, gençlerimizin istifadesine arz edilecektir. Sempozyuma katılmak nezaketini gösteren çok kıymetli bilim adamları Sayın Em. Prof. Dr. Faruk SÜMER, Ankara Üniversitesinden Prof. Dr. Mustafa KAFALI, Prof. Dr. Refet YİNANÇ, Doç. Dr. Azmi SÜSLÜ, Em. Kur. Alb. Ferhat BAŞDOĞAN, Tarihçi ve Araştırmacılar Cezmi YURTSEVER ve Yalçın ÖZAL Hocalarımıza huzurlarınızda şahsım ve bütün hemşehrilerim adına teşekkür ediyorum. Bu Sempozyumumuzun kültür hayatımıza, tarihimize ışık tutması ve önemli neticeler vermesini temenni ediyorum ve bu vesileyle bize bu günleri bahşeden Cenab-ı Hak'ka şükürler ediyorum. Aziz Şehitlerimizi rahmet, Gazilerimizi hürmetle anıyoruz. Hepinizi en derin saygılarımla selamlıyorum.

BİRİNCİ OTURUM

Başkan : Prof. Dr. Mustafa KAFALI

Başkan Yardımcısı : Em. Kur. Alb. Ferhat BAŞDOĞAN

KONUŞMACILAR VE KONULARI

Prof. Dr. Mustafa KAFALI

“Sempozyumun Gayesi”

Doç. Dr. Refet YİNANÇ

“XVI. Yüzyılda Maraş Sancağı'nın Nüfus Yapısı”

Doç. Dr. Azmi SÜSLÜ

“Maraş'taki Fransız ve Ermeni İşbirliği”

SEMPOZYUMUN GAYESİ

Prof. Dr. Mustafa KAFALI*

Kendini kurtaran şehir Maraş, millî mücâdelenin ilk zaferini kazanan Maraş! Bu münasebetle burada böyle bir Sempozyum yapmaktan hepimiz memnunuz, müteşekkirimiz. Hem ilmî, hem de millete malolan hâliyle tekrarlarını, daha mükemmel bir şekilde devamını temenni ederek Sempozyumumuzu açıyoruz.

Maraş, şu anda 66. yıldönümünü idrak ettiğimiz bir zafer şehridir. Memleketimizi istilâya kalkışan dış güçlerin faaliyetleri ve onların burada maşa olarak kullandıkları Ermeni meselesi daima iyi bilmemiz ve unutmamamız lâzım gelen hususlardır. Zira, milletimizin çok güçlü tarafları olduğu gibi, zayıf bir tarafı da vardır. Milletimiz çok çabuk unuttur, bu da kin gütmemesi ile alakalıdır. Kendi öz safveti ile alakalıdır. Acıları ve kötülükleri çok çabuk unuttur. İşte bu sempozyumlar, her yıl yapılan toplantılar, acı günü, tatlı günü acı tarafıyla, tatlı tarafıyla unutmamayı da temin edeceği için, bu bakımdan da faydalı olacaktır.

Ermeniler hakkında kısaca bir izahat verip ondan sonra sözü arkadaşına bırakacağım. Ermeniler, biz Anadolu'yu fethetmeden önce burada hâkim olan Bizans tarafından zaten dağıtılmışlardı. Hiçbir bölgede ekseriyette değillerdi. Azınlık unsur olarak bulunmaktaydılar. Batı Anadolu'ya Marmara'ya, İstanbul'a, hatta Balkanlar'a kadar Ermeni nüfusu dağıtılmıştı. Yani kendi iddia ettikleri bölgelerde biz geldiğimiz, devraldığımız zaman azınlıktaydılar. Çok azınlık bir nüfus idiler. Aradan yüzyıllar geçti, bir devre geldi ki, Ermeniler Türk idaresinde müreffeh bir hayata kavuştular, rahat ettiler, kan vergisi vermediler. Çünkü kan vergisi vermek ancak Türk'e mahsustu. İşte

---

* A.Ü. Türk İnkılâp Tarihi Enstitüsü Müdürü ve Dil ve Tarih-Coğrafya Fakültesi Öğretim Üyesi. Konuşma metni banttan alınmıştır.

bu rahatlık içinde palazlandılar. Yalnız Devlet hayatımızın sarsıntıya uğradığı bir devrede bunların piyasaya çıktığını görüyoruz. Kendi kendilerine mi çıkıyorlar, yoksa bunları ortaya çıkaran başka kuvvetler mi var?

Onu da birkaç cümleyle ifade etmeye çalışayım. Daha sonra arkadaşlarımız bahsedecekler, yüzyıllar içinde Anadolu'nun muhtelif bölgelerinde bunlar çok cüz'î nüfus iken, XIX. yüzyılın ortalarından itibaren belirli yerlere doğru yerleşmeye başlayacaklardır.

Bunda âmil olan, Ermenileri Batı ülkelerinin, İngiliz, Fransız, Amerikan kolejleri marifetiyle belirli yerlere göç ettirilmeleri ve oradaki Ermeni ve bazı bölgelerde de Rum nüfusun eğitilerek yetiştirilmesi ve kendilerine belirli istikâmet verilmesiyle alakalıdır. Bu yerlerden biri de Maraş'tır ki, yüzyıllar boyu Türk'ün, Türkmen'in ve Anadolu'nun fâtihi olan Oğuz ecdâdın hâlis, mümtaz evlatlarının yaşadığı bölgedir. Bakıyoruz ki, bir devre geldikten sonra yavaş yavaş Ermeni nüfus çoğalmaya başlamıştır.

Çünkü eğitim, onların belirli yerlere toplanmalarını temin etmiştir. Mektepler oralara açılmış ve bunların yanında hastahâneler, yetimhâneler adı altındaki pek çok yabancı misyon bunu temin etmiştir.

İngilizler, Fransızlar ve o devrin Çarlık Rusyası pekâla biliyordu ki, Ermeniler hiçbir zaman için ekseriyette olamazlar, devlet de kuramazlar. Ama, hem devrin Çarlık Rusyası ve hem de İngilizler ve Fransızlar bu meselenin üzerinde ehemmiyetle durmuşlardır. Ekseriyet olmayan nüfus devlet olabilir mi? Millet olabilir mi? Olamaz, olamaz ama bu temin edilmeye çalışılmış ve plânlar yapılmıştır. Kimisi Doğu Anadolu'da bir bölgeyi Ermenistan yapmak istemiş, kimisi de bugünkü Çukurova'da "Kilikya" diye ısrar etmişlerdir. Çukurova bölgesi merkez olmak üzere "Aşağı Ermenistan" veyahut "Küçük Ermenistan" adıyla devlet kurmaya çalışmışlardır. Yüzyılların getirdiği Ermeni cemaati Gregoryen iken, bakıyoruz ki, bunların içinde Protestan, Katolik olanlar, Ortadoks olanlar ortaya çıkmaya başlamıştır. Sebep şudur: Rus, kendi politikasına uygun şekilde ufak bir Orta-

doks cemaati teşekkül ettirmiştir. İngiliz, Protestan cemaati teşekkül ettirmiştir. Fransızlar da Katolik cemaati teşekkül ettirmişlerdir ki, bütün bu mezhepler marifetiyle Ermeni cemaatine hükmedebilmeyi tasarlamışlardır.

Ekseriyet olmadığı halde devlet nasıl olacaktı? İşte bu hayal üzerine kendi tertiplerini korumaya başlamışlardır. Çünkü Fransızlar ve İngilizler ancak Çukurova bölgesinden Osmanlı coğrafyasına, Türk coğrafyasına girebilirlerdi. Doğu Anadolu'ya onların doğrudan doğruya ulaşması mümkün değildi. Doğu Anadolu kim için uygundu? Rusya için. Onlar da orada bir "Ermenistan" projesi ortaya atmışlardır. Tabii hasta adam dedikleri vatanımız bünyesinde. Nasıl ki insan doğar, yaşar, büyür ve belirli bir devre yaşadktan sonra ölürse, dünyayı terkederse, Türk Devleti de işte bu devreye gelmiş ve çökmeye mahkumdu. Bugün gelir, yarın gelir, ölüm hadisesi beklenen bir hadise, işte böyle bir anda devletimizi yakalamak istemişlerdir. Ancak şu var ki, devlet bu vaziyette ölebilirdi, ama milleti ben varım diyordu. Sadece Maraş'ı ele alacak olursak, Maraşlı burada kendi bölgesinde bunu ispat etmiştir. Ermeniler, hem Fransızlar ve İngilizler ve hem de Ruslar tarafından kullanılmışlardır. Hatta bu meselede Amerika da rolünü Amerikan kollejlere marifetiyle almıştır. Bir devre gelmiştir ki, harp 1918'de artık Osmanlı Devletinin son nefesini verdiği hadise ile bitmiş ve Türk coğrafyası, Türk vatani kabuğuna çekilmiştir. İlk karara göre, buraya 30 Ekim 1918'den sonra İngilizler gelecektir. 8-9 ay kadar burada bulunacaklardır. Ama, Fransızlar'a nazaran daha tecrübeli oldukları için, çevreyi de iyice iskandil ettiklerinden dolayı, burada durmanın uygun olmayacağını bilerek, bu vebali Fransızların üzerine atıp döneceklerdir. Çünkü Ermenilerin kullanıldığı takdirde dahi hiçbir şey olamayacağını İngilizler görmüşlerdir.

Fransızlar gelmişler ve vebali omuzlarında olmak üzere yalnız Maraş değil, tabii bütün bu bölgeyi içine alan Çukurova'ya, yani Adana bölgesine, Antakya bölgesine, Maraş'a, Gaziantep'e ve Urfa'ya, hepsine birden girmişlerdir. Ancak, birbirini takiben bu bölgelerde millî infial, millî mücadele, bir kıyam hâlinde Fransız'a karşı başlamıştır.

Neticede, Ermeninin hayallendirilmesi ve kendi hayallerinde de Ermeniye kullanarak buralara hükmetmek isteyen kuvvetler, bu Türkmen diyarında çok güzel bir şamar yemişler ve defolup gitmişlerdir. İşte biz burada bunun 66. yıldönümünü idrak ediyoruz. Ben daha fazla sizleri meşgul etmemek için arkadaşlarıma sözü bırakıyorum.

XVI. YÜZYILDA MARAŞ SANCAĞI'NIN NÜFUS YAPISI

Prof. Dr. Refet YİNANÇ*

Selçuklu Devleti'nin yıkılışından sonra Maraş'ta Dulkadir Beyliği kuruldu. 1337-1522 yılları arasında hüküm süren bu beylik XVI. yüzyıl başlarında Adıyaman'dan Yozgat'a, Antep'ten Sivas'ın güneyinde Gürün'e kadar uzanan geniş bir sahaya yayılmış bulunuyordu. Dulkadir beyleri bu saha içinde kalan şehir, kasaba ve köyleri imar ettiler. İki asra yakın süren hakimiyetleri devrinde buralarda 34 cami ve mescid, 11 medrese, 53 zaviye, 1 imaret ve birçok han, hamam gibi mimarî eserler yaptıklarını tesbit etmiş bulunuyoruz.

Yavuz Sultan Selim'in Mısır'ı fethinden sonra Dulkadir Beyliği'nin idaresi Şehsuvar oğlu Ali Bey'e verildi. Ali Bey'in İran ve Mısır seferlerinde büyük hizmetleri dokunmuştu. Beylik kendisine bu hizmetlerine karşılık verilmişti. Yavuz'un ölümünden sonra 1522 yılında İran'a sefer bahanesiyle Tokat'a çağrılan Ali Bey orada evlatları ile katledilerek Maraş bölgesi Osmanlı topraklarına katıldı. Osmanlı Devleti fethedilerek her bölgede olduğu gibi Maraş'ta da tahrir yaptırdı.

Maraş'a ait biri Başbakanlık Arşivi'nde biri de Tapu ve Kadastro Genel Müdürlüğü'nde olmak üzere iki tahrir defteri mevcuttur. Başbakanlık Arşivi'ndeki 402 no.'da kayıtlı birinci defter 1525 tarihli- dir. Bu defterin sayfalarının üçte biri tahrip olmuştur. Tapu ve Kadastro Genel Müdürlüğü Arşivi'ndeki ikinci defter ise, 1565 tarihli olup, iki cilt hâlinindedir (No: 101, 108). Yayına hazırlamış olduğumuz bu ikinci defterden Maraş Sancağı'nın 1565'teki nüfus durumunu sunmaya çalışacağız. Deftere Adıyaman'dan Kayseri Bünyan'a kadar uzanan sahadaki şehir, kasaba ve köylerin vergi nüfusları, elde edilen mahsul miktarları, hayvan sayıları ile, vakıf eserler kaydedilmiştir.

* A.Ü. Dil ve Tarih-Coğrafya Fakültesi Tarih Bölümü Öğretim Üyesi.

Maraş Mahalleleri

1565 yılında Maraş'ın 42 mahallesinde 3053 vergi nüfusu mevcuttu. Bu nüfusun 1070'i sipahi ve sipahizâde idi. Her vergi nüfusu 5 kişilik bir âile olarak kabul edildiğine göre, o tarihte Maraş'ın içinde yaklaşık 15.000 nüfus yaşıyordu. Nüfusun tamamı Türk olup, üçte biri sipahi ve sipahizâde idi. Hiç gayr-i müslim yoktu.

Mahalleler

1. Divan
2. Halifelü
3. Cami-i Şâdi Bey
4. Şeker Deresi
5. Emin Çavuşlu
6. Tanrıverdi Hacı Mescidi
7. Mevlânâ Abdurrahim
8. Hüdâdat
9. Ferrâş İskender
10. Bostancı
11. Hacı Mehmed
12. Kaya Bey (Bişanlı)
13. Diğer Bişanlı (Koca Bey Kışlası)
14. Camustili oğlu (Kız Hasan Mescidi)
15. Hatunî Mescidi
16. Çelebi Mescidi Pınarı
17. Yeşil Ali
18. Dükkâncıyân
19. Çelebi Ağa
20. Dalkaralı
21. Karamanlı
22. Hacı Kurd (Ali Fakih Mescidi)
23. Oğlan Çavuşlu

24. Kullar
25. Çiçeklu
26. Kolanlu
27. Begtutlu
28. Kayır Feyyad Kethüda
29. Hacı Ali
30. Kuytul
31. Hamza Nâib
32. Arablu
33. Divanlu
35. Alemlü
36. Pehlivanlu
37. Gündüzlü
38. Yakub Çelebi
39. Zerdhâne (Ali Paşa Mescidi)
40. Neccârân
41. İsa Divan
42. Hazinedarlu

Maraş Merkezine Bağlı Köyler

1565'te Maraş Merkez Nahiyesine bağlı 52 köy ve bu köylerde toplam 2458 vergi nüfusu mevcuttu. Bu köyler:

1. Kara Maraş
2. Kızılca Pınar, Yusuf Hacılı cemaati meskûn
3. Tutluca
4. Dilgirdi, Yusuf Hacılı cemaati meskûn
5. Minkesir, Küreci cemaati meskûn
6. Kiracı, Rebilü cemaati meskûn
7. Ayakluca Oluk, Akce Koyunlu cemaati meskûn
8. Kârhan, Seyyidlü cemaati meskûn
9. Terliken, Bulanıklı ve Kavurgalı cemaatleri

10. Bademlüce, Candarlu ve Yusuf Hacılı cemaatleri
11. Cüнди Öyügi
12. Geyik Sazı
13. Peynir Deresi, Anamaslu cemaati meskûn
14. Saru Kaya, şehir yakını Akce Koyunlu cemaati meskûn
15. Öngüd, Yusuf Hacılı cemaati meskûn
16. Yılankoz
17. Avcı (Aksu ile Ceyhun suyunun karıştığı yer) Anamaslu cemaati meskûn
18. Kunduz Kumu
19. Kâtibü's-sır
20. Kerler
21. Çakal-ı Kebir, Akce Koyunlu cemaati
22. Çakal-ı Sağır (küçük), Karkın, Anamaslu, Tumlanlu ve Şarkıyan cemaatleri meskûn
23. Göllüce (Göl Kara Danlu), Göl Karamanlu cemaati meskûn
24. Dünyadi Öyügi
25. Çamurlu
26. Salah Öyügi
27. Toyluca
28. Örek, Rebilü cemaati meskûn
29. Balıklı Bükü, Ali Beglü cemaati meskûn
30. Rebi, Kargılı cemaati meskûn
31. Kara Ziyaret, Eşencilü cemaati
32. Egri Dere, Başkaralu cemaati
33. Ziyaret Alanı, Mahmudlu cemaati
34. Karaca Viran ve Ekiz Tepe, Mahmudlu cemaati
35. Yaylu-yı Sağır, Mecidlü, Hamidlü, Döngellü ve Recebli cemaatleri
36. Yaylu-yı Kebîr, Safalu cemaati
37. Kuyucak, Hamidlü cemaati
38. Nemlü (Almalu Gökçe Belan) Almalu cemaati

39. Ayvalı, Bulanıklı cemaati
40. Bulanık, Bulanıklı cemaati
41. Büyük Göçtil
42. Küçük Göçtil, Akce Koyunlu cemaati
43. Ataoğlu mezraası köyü
44. İncirlice, Akce Koyunlu cemaati
45. Ramazan (İnal), Rebilü cemaati
46. Göçgi, Ağce Koyunlu, Döngellü, Yusuf Hacılu cemaatleri
47. Ali Beg Tepesi
48. Darı Deresi, Esneklü cemaati
49. Toroscuk (Taş Ağıl), Yuvalı cemaati
50. Ağce Ağıl
51. Pınarbaşı (Re'sü'l-Ayn)
52. Yılankoz

Maraş'ın kaza ve nahiyelerine bağlı köy sayıları ile vergi nüfuslarını ise toplam olarak vereceğiz.

Camüstül: 28 köyü ve 1420 vergi nüfusu vardı.

Kuru Pınar: 8 köyü, 321 vergi nüfusu vardı.

Kemer: 23 köyü, 623 vergi nüfusü vardı.

Keferdiz: 21 köyü, 629 vergi nüfusu vardı.

Kara Hayit: 54 köyü, 1941 vergi nüfusu vardı.

Pazarcık: 49 köyü, 1963 vergi nüfusu vardı.

Aladinek: 8 köyü, 409 vergi nüfusu vardı.

Göynük: 8 köyü, 529 vergi nüfusu vardı.

Bertiz: 25 köyü 1128 vergi nüfusu vardı.

Zeytun: 12 köyü, 2076 vergi nüfusu vardı. 12 köyün 7'si gayr-i müslim nüfusu vardı. Bu köylerde meskun gay-ri müslim vergi nüfusu 1928 idi.

Yenice Kale: 17 köyü, 575 vergi nüfusu vardı. Köylerden birinde 271 gayr-i müslim vergi nüfusu mevcuttu.

Güvercinlik: 43 köyü, 1452 vergi nüfusu vardı.

Tekak (Tegeg): 12 köyü, 275 vergi nüfusu vardı.

Kargılık: 17 köyü, 511 vergi nüfusu vardı.

Hısn-ı Mansur (Adıyaman): XVI. yüzyılda Adıyaman şehri ile, merkez nahiyesine tâbi köyler Maraş Sancağına bağlı idi. Adıyaman'ın bugünkü ilçeleri ise, Malatya sancağına bağlı idi¹. Adıyaman merkezinde 9 mahallede 948 vergi nüfusu mevcuttu. Bu nüfusun 104'ü gayr-i müslimdi.

Adıyaman Mahalleleri

1. Hacı Cafer Camii
2. Eslemez Beg Camii
3. Ali Kethüda
4. Halil Kethüda Mescidi
5. Ahmed Heşas
6. Hoca Ali Camii
7. Karaoğlu Mescidi
8. Halulu Mescidi
9. Zimmiyân

Adıyaman Merkez Nahiyesi: 126 köyü, 4999 vergi nüfusu vardı. Köylerden biri karışık olup, 25 gayr-i müslim vergi nüfusu mevcuttu.

Elbistan: 10 mahallesi, 891 vergi nüfusu vardı. 1565 yılında Elbistan'da 4455 nüfus yaşıyordu. Hiç gayr-i müslim yoktu.

Elbistan Mahalleleri

1. Alaüddevle Beg Camii
2. Baba Ümmet Zaviyesi
3. Hamza Hubbâz (Boyahâne)
4. Şeyhzâde

1) Bkz. R. YİNANÇ - M. ELİBÜYÜK, Kanuni Devri Malatya Tahrir Defteri. Ankara, 1983, Gazi Üniversitesi Yay. Nu. 31, s. 238-486.

5. Kızılca
6. Hacı Hüseyin
7. Cedid (Şehre Küsdü)
8. Bâb-ı Derb
9. Hacı Kaplanlı (Cami-i Cedid)
10. Oğrunca Kapu (Debbağhâne)

Elbistan Merkez Nahiyesi: 18 köyü, 1339 vergi nüfusu vardı. Köylerden birinde 110 gayr-i müslim vergi nüfusu mevcuttu.

Nergele: 21 köyünde 952 vergi nüfusu vardı.

Ahsendere: 31 köyünde, 1061 vergi nüfusu vardı.

Sarsap: 46 köyü, 1997 vergi nüfusu vardı. Köylerden 5'i gayr-i müslim, 1'i karışık olmak üzere, 6 köyde, 243 gayr-i müslim vergi nüfusu mevcuttu.

Aynü'l-Arus: 22 köyü, 877 vergi nüfusu vardı.

Nurhak: 11 köyü, 345 vergi nüfusu vardı.

Orta Niyabet: 62 köyü, 2764 vergi nüfusu vardı. Bugünkü adı Afşin olan Efsus veya Yarpuz bu nahiyeye bağlı 294 vergi nüfusu olan bir köydü. Takribî 1500 kişi yaşıyordu. İslâm dünyası kadar, hıristiyan dünyası için de kutsal sayılan Eshâbü'l-Kehf buradadır. Efsus adı yazış ve teleffuz benzerliği yüzünden Efesus (Ayaslog = Selçuk) ve Tarsus ile karıştırılmıştır. Nitekim Selçuklu ve Osmanlı belgelerinde Efsus'tan başka Eshâbü'l-Kehf'in kaydedildiği yer yoktur. Efsus, nâm-ı diğer Yarpuz (bugünkü Afşin) köyü gelirinin yarısı Eshâbü'l-Kehf külliyesinin vakfı idi.²

Hurman: 14 köyü, 817 vergi nüfusu vardı. Köylerden ikisinde, biri karışık olmak üzere 78 gayri-müslim mevcuttu.

Zamantu: 30 köyü, 962 vergi nüfusu vardı. Köylerden 3'ünde 158 gayr-i müslim vergi nüfusu mevcuttu.

Pınarbaşı: 68 köyü, 1936 vergi nüfusu vardı.

2) Eshâbü'l-Kehf vakıfları adlı makalemize bkz. Vakıflar Dergisi, Sayı: XX.

Çörmüşek: 32 köyü 2514 vergi nüfusu vardı. Köylerden ikisi karışık olmak üzere 9'unda 873 gayr-i müslim vergi nüfusu mevcuttu.

XVI. yüzyılda Maraş Sancağı'nda 868 köy, 912 mezraa vardı. Köylerden 30'u gayr-i müslim, 7'si karışık köylerdi. Maraş Sancağı'nda 1565'te 42.876 vergi nüfusu mevcuttu. Bu nüfusun 3999'u gayr-i müslim nüfustu. Her vergi nüfusu 5 kişi olarak kabul edildiğine göre, Maraş'ta takribî 214.318 nüfus yaşıyordu. Bu nüfusun 20.000'e yakını gayr-i müslimdi. Çoğu Ermeni olan gayr-i müslim nüfusun yarısı bugünkü adı Süleymanlı olan Zeytun ve buraya bağlı 7 köyde yaşıyordu. Kanunî devrinde tanzim edilen deftere Ermeniler tek tek Ermenice isimleri ile kaydedilmiştir. Kanunî gibi üç kıtaya hükmetmiş bir Türk hükümdarı isteseydi, bütün Ermenilerin adlarını değiştirir, kiliselerini de camiye çevirirdi. Fakat Osmanlı devrinde gayri-müslimleri himaye etmek "Din-i İslâmiye, kavânin-i Osmâniye ve an'anât-ı millîye icâbı" idi. Hattâ Maraş Kanunâmesi Ermenilerin imtiyazlı bir toplum olduğunu ortaya koymaktadır. Defterin başındaki arazi kanunnâmesi aynı zamanda bir ceza kanunnâmesidir. Hırsızlık ve gasbla ilgili maddede: "... ve eğer yoldan geçerken zulümle yoğurt veya ekmek alsa ağaç başına bir akçe alına, kâfirden dahi nısfı alına" denmektedir. Görüldüğü gibi aynı suçtan gayri-müslime verilen ceza müslümanın cezasının yarısıdır. Asırlarca refah içinde yaşayan Ermenilerin XIX. yüzyıl sonlarında nasıl oyuna geldikleri Zeytun isyanını niçin çıkardıkları şimdi daha iyi anlaşılmaktadır.

Maraş'ta Türk Cemaatleri

Defterin kaydına göre, Maraş Sancağı'na bağlı 868 köyde 200'den fazla Oğuz boylarına bağlı Türk cemaatleri meskündür. Bunlar: Akce Koyunlu, Anamaslu, Ali Begilü, Almalu, Altunoğlu, Ali Hacılu, Aşıklı, Ali Fakihlü, Ayşelü, Altun oğulları, Altunlu, Âdil Hacılu, Avcı, Avşar, Ağzı Karalu, Ağıllu, Ağce Atlu, Âdillü, Akfakihlü, Aynalu, Avretler, Atcı, Arab Neccarlu, Ahsencelü, Haslı, Ağzı Gökçeklü, Bulanıklı, Başkaralu, Bekişlü, Bersacilü, Bağdatlı, Boz Yarlü, Bertizlü, Bağıllu, Bedirlü, Bişanlu, Bozlu, Beleklü, Bektaşlu, Becik, Balcılu, Büküz, Beymürlü, Beymir, Bişan, Bargı, Cerid,

Can Başlı, Coskilü, Cerid Bayır, Yerkit oğlu, Çermilü, Çakırlu, Çağıranlı, Çakıllu, Çerkit, Çakallu, Çakıl, Çalışlı, Döngellü, Dana Halil oğlu, Dayaklı, Denizlü, Döğür, Danişmendlü, Demrek, Dişercü, Dönenlü, Dokuz, Digacı, Doncu, Domuzlu, Dumdanlı, Demircilü, Dumlu, Dayılı, Dervişân-ı Şeyh İbrahim Baba, Eşencilü, Esneklü, Eyne Beglü, Eymirlü, Ekiz Fakihlü, Ebeşlü, Ekrâd, Elçi, Edhemlü, Eymir Ballı, Eglenlü, Evliya Hacı, Göl Karamanlu, Göç Beglü, Göce Hacı, Gökçe Mağaralı, Görtül, Garazlı, Güce Hasanlu, Gazilü, Hamidlü, Hacı, Hatcıyan, Hümayunlu, Hasan Kethüda, Halillü, Halifelü, Haydar Hacı (Böngelci'den), Haydarlu, Hacı Halillü, Harmanlı, Hamurlu, Hacılar, İldızlı, İsa Hacı, İsa Fakihlü, İshaklı, İdrislü, İncilü, İsalu, Küreci, Kavurgacı, Kargin, Kara Yahşilü, Karacalı, Küçük Fakihlü, Küşne, Kara Yobanlı, Kutlu Beglü, Koca Hasanlu, Kertil oğulları, Koç Hasanlu, Köselü, Koruculu, Kara Hamzalı, Kızıl Donlu, Kuzuculu, Kesten, Karamanlu, Kara Yıvalı, Kara Ögüklü, Kızıllı, Kemallü, Kara Hasanlu, Kızıklı, Kürklü, Kızı Haklı, Kızılcuklu, Köpeklü, Kara Ekinciler, Kara Sakallı, Kaba Sakallı, Kasım Yerçilü, Kamanlı, Kara Yuvalı, Kumarlı, Köşkerlü, Kara Halillü, Kicikdülü, Kara Göncilü, Kırkıl, Kız Bellü, Kırgın, Kâvi, Kozanlı, Kara Ocaklı, Kurtlu, Mahmudlu, Mahmud Kethüda, Musa Hacı, Mecidlü, Mahmud Fakih, Musa Fakihlü, Meskenlü, Neccar, Narlı, Nacarlı, Orcanlı, Oruç Beglü, Ozanlı, Ozanlar, Okcı katışmalar, Osman Bedelü, Ondaklı, Orhanlı, Olduranlı, Özsür, Pehlivanlı, Rebilü, Receblü, Resullü, Rişvan, Seyyidlü, Sökmenlü, Safalı, Sarı Fakihlü, Sakalı, Sevinçlü, Sarı Beglü, Sallı, Şarkıyan, Şeyh Ali oğlu, Şeyh Muslihiddin, Şemseddin Fakihlü, Şitlü, Şahmetlü, Şam Beglü, Şeyh Bekirlü, Tumlalı, Turaklı, Tataganlı, Tekelü, Tozlu, Türban, Tecirlü, Tirkeşlü, Taşlar, Toplar, Tahirlü, Timurlu, Toruk, Uzunlu, Ulaşlı, Ürküd, Yusuf Hacı, Yuvalı, Yegenlü, Yahşi Beglü, Yoğurcaklı, Yurtan, Zekeryalı, Paşa Beglü, Taka, Kavurgalı, Feleklü, Yüregir....

MARAŞ'TAKİ FRANSIZ VE ERMENİ İŞBİRLİĞİ

Doç. Dr. Azmi SÜSLÜ*

Ermeni Meselesini Hazırlayan Sebepler ve Fransa

Genel olarak Ermeni meselesinin ortaya çıkışı, 93 Harbi dediğimiz 1877-1878 Osmanlı - Rus Savaşıyla başlatılırsa da, bunu 1839 Tanzimat Fermanı'na, hatta daha da gerilere götürmek tarihi haklere daha uygun düşmektedir. Zira, olaylara dikkatlice baktığımızda tarihin derinliklerinde yatan birtakım hadiselerin meseleyi hazırlayıcı, hatta itici rol oynadığını görürüz.

XVI. yüzyıl başlarında önce Fransızlara, sonra da diğer Avrupalı devletlere bir "ihсан" olarak verilmiş olan kapitülasyonlar, sonradan bunlar tarafından bir "hak" olarak hatta, İmparatorluğun son zamanlarında bir "baskı unsuru" olarak kullanılmıştır. Başlangıçta iktisadî olan bu imtiyazlar, sonradan dinî, sosyal ve siyasî bir mahiyet almış ve değişik adlarla Osmanlı İmparatorluğu'nu her yerinden sarsmaya başlamıştır. Böylece Kapitülasyonların yanısıra, "Şark Meselesi" formülü, "katolikliğin, ortadoksluğun, protestanlığın hâmilîği", "İmparatorluk'taki hristiyanlığın mukaddes yerlerinin koruyuculuğu", "gayr-i müslimlere müslimlere tanınan can, mal, ırz, namus emniyeti ve vergi, askerlik eşitliğinin tesisi", "eğitim-öğretim eşitliği" ve nihayet "Ermenilerle meskûn yerlerde ıslahât yapılması", "muhtar bir Ermeni yurdu" ve sonradan da "bağımsız bir Ermenistan devleti kurulması" meseleleri gündeme getirilmiştir.

Bu bakımdan, aslında Osmanlı İmparatorluğu için olmayan "Ermeni Meselesi", yerden biter gibi bir çırpıda meydana gelmemiştir. Mesele, bölgede çıkar sağlamaya isteyen ve başta Rusya, olmak üzere

---

* A.Ü. Türk İnkılâp Tarihi Enstitüsü Öğretim Üyesi.

Fransa ve İngiltere tarafından yukarıdaki tarihten çok önce hazırlanmıştır. Birkaç örnekle konuyu aydınlatmaya çalışalım.

Hem Osmanlı İmparatorluğu, hem de İran'a karşı bir "duvar teşkil" etmek üzere 1799 yılında Ermeni ruhanî ve politikacısı Katoğikos Argutyanyan ve Ermeni okulu kurucusu Lazaryan'la Prens Potemkin (General Savarov) arasında bir "Ararat Krallığının kurulması" için görüşmeler yapılmıştır. Hazırlanan ve sadece Ermeniler için 2.000 adet bastırılan proje, Rusya'daki iktidar değişikliğinden dolayı resmen uygulamaya konulmamışsa da, bölgede ve çevrede daha sonra meydana gelecek olaylara temel teşkil etmiştir¹. Bu ve sonraki olaylarda dikkati çeken diğer bir nokta ise, başından sonuna kadar Ermeni olaylarının planlayıcı ve uygulayıcıları hep Ermeni din adamları olmuş ve patrikhâne ve kiliseler birer isyan merkezi rolünü oynamışlardır. Bugün dünyanın neresinde bir Ermeni kilisesi varsa, orada muhakkak surette Türk düşmanlığı yapılmaktadır. Bu da, Batılıların geleneksel haçlı zihniyetinin uzantısından başka birşey değildir.

Bu sebeple, 1839 Gülhane Hatt-ı Humayunu ve 1856 Islahat Fermanlarıyla Osmanlı İmparatorluğu'na kabul ettirilen müslim, gayri-müslim eşitliği, olmayan eşitliğin sağlanması için değil, hristiyanlar vasıtasıyla İmparatorluk'tan menfaat sağlanmak istendiğinden kaynaklanmıştır.

Osmanlı-Rus Savaşı sonrasında Yeşilköy Antlaşması'nın 16. ve Berlin Antlaşması'nın 61. maddeleriyle Ermenilerin yaşadıkları bölgelerde ıslahât yapılmasının kararlaştırılması da hep bu amaca münhasırdır. Konuyu Fransa açısından mütalaa ettiğimizde durum değişmemektedir. Mısır, Cezayir, Tunus ve Fas'ı işgal etmeye kalkışan, Çanakkale'ye önemli ordular gönderen, birinci Dünya Savaşı sonrasında dünyeyi-doğu Anadolu'yu işgal edip, Fransız üniforması giydirerek silahlandırdığı Ermenilere Türkleri katlettiren hep Fransa'dır. Rumları, Sırpı, Eflak ve Boğdanlıları, Yugoslavları, Arnavutları ve Doğu Anadolu'da Ermenileri ve diğer unsurları Rusya ve İngiltere'yle birlikte kışkırtarak siyasi, dinî, iktisadî emellerini gerçekleştirmeye ça-

1) Esat URAS, Tarihte Ermeniler ve Ermeni Meselesi, İstanbul, 1976, 2. Baskı, Belge Yayınları, s. 757-763.

lışan yine Fransa'dır. Bu sebeple, incelendiğinde Osmanlı İmparatorluğunu ve Türkiye'yi paylaşmayı amaçlayan 100'ün üzerindeki projenin hemen hemen hepsinde Fransa da mevcuttur.

Fransa, Asya'da, Avrupa'da, Amerika'da yaptığı veya yaptırdığı katliamları, cinayetleri, mezalimi hep "insanlık adına", "medeniyet nâmına" yaptığını ilân ederken, desteklediği Ermenilerin Anadolu'da yaptıkları mezalim ve katliâmın faturasını Türklerin adına kaydettirmek için olağanüstü bir gayret sarfetmiştir. Süleymanlı (Zeytun)'da yapılanlar ise bunlardan sadece bir tanesidir.

Batılıların, özellikle Fransa'nın bu iki yüzlülüğü, daha sonra Fransa Başbakanı olacak olan G.B. CLEMENCEAU'nun "Les Massacres Arméniennes" (Ermeni Katliamları) adıyla yazılan bir kitabın çıkan önsözünde Türkleri kötölemesi üzerine, II. Abdülhamid'in kendisine gönderdiği ve 1896'da Paris'te Fransızcaya tercüme edilip bir kitapçık hâline getirilen mektubunda şöyle dile getirilmiştir²:

"... Devletler, Ermenilerin kaderleri hakkında benden hesap sordular, şöyle cevap verdim:

... İngiltere'ye İrlanda'yı, Fransa'ya Cezayir Araplarını, Rusya'ya Polonya'yı, İspanya'ya da Kübalıları ne yaptıklarını soralım.

Ey katliâmcı ırklar! her iki Amerika'da, Okyanusya'da ve Afrika'da milyonlarca insanı silahla, ateşle, alkol zehirleriyle imha ettiniz ve etmeye devam ediyorsunuz; son ferdine varıncaya kadar yer yüzünden birçok halkı sildiniz; kıtaları ve denizleri kanla boyadınız; karşı çıkanları, masumları ve kendi öz kardeşlerinizi devamlı olarak katlediyorsunuz; güneşin cinayetlerinizi aydınlatmadan doğduğu hiçbir ülke kalmadı. Buna rağmen sizler Türk mezaliminden söz ediyorsunuz!"...

Çukurova ve civarındaki Faaliyetler:

Fransızların bölgede XIX. yüzyıl başlarından itibaren hızlandırmış oldukları menfî faaliyetleri, Ermenilerin bu yüzyıl sonlarına

² Urbain GOHIER tarafından tercüme edilip, 1896'da Paris (Ed. Chamuel)'te bastırılmıştır, s. 12-13...

doğru fiilî olarak harekete geçmelerini sağlamıştır. Tepki görülünce başlangıçtaki “Büyük Ermenistan” hayali sonradan “Küçük Ermenistan”a dönüşmüştür. Bir taraftan Rusya’nın doğu Anadolu’da ve İngiltere’nin de güney-doğu Anadolu ve Akdeniz üzerindeki emellerini sekteye uğratmak isteyen Fransa, diğer taraftan da bölgeyi nüfuzu altına almak için hristiyanları, özellikle Ermenileri kullanmıştır. Bu amaçla Ermeni ruhanî ve siyasî liderleriyle Fransız yetkilileri arasında birçok yazışmalar, sözleşmeler yapılmıştır. Bunlarla ilgili gerek yerli, gerekse yabancı, özellikle Fransız Dışişleri Bakanlığı Arşivlerinde birçok belge mevcuttur.

Maraş ve çevresinde (özellikle Süleymanlı’da) Birinci Dünya Savaşı öncesinde ve sonrasında meydana gelen Ermeni olaylarında en büyük destek Fransa tarafından sağlanmıştır.

Askerî Tarih ve Stratejik Etüd Başkanlığı’ndaki 25 Nisan 1320 (1901) tarihli ve 1 Temmuz 1320 tarihli belgelerde bu açıkça belirtilmiştir³.

Yine Ankara Üniversitesi Türk İnkılâp Tarihi Enstitüsü Arşivindeki bir belgede “Çetecilikle mukaddemen işgâl ve istihâr etmiş olup, hâlen firarda olan Ermeniler, el-yevm Fransızlara dehâlet ediyorlar. Fransızlar bunları serbest bırakıyor ve hatta silahlarını dahi almıyorlar. Bunlar grup grup tecemmü’ ile (Adana’da), Urfa, Ayıntab, Maraş taraflarına gönderiliyorlarmış. Bunlar oralardan köylere doğru açılıyor ve ahâl-i islâmiyyeyi hicrete mecbur etmek için envâ-ı fecâyii irtikâbdan çekinmiyorlarmış...”⁴ ifadesiyle Fransız-Ermeni işbirliği ve “Küçük Ermenistan” hayaline işaret edilmiştir.

Daha sonraki Barış Konferansına Ermeni delege başkanı olarak katılacak olan Bogos Nubar Paşanın!, 27 Ocak 1919 tarihinde Times Gazetesi muhabirine verdiği beyanatta ise, bu durum açıkça ortaya konmuştur:

3) “Fransız bandıralı istimbotun Ermenilere hizmet ettiği” ve “Avrupa’daki Ermeni Komiteleri tarafından Maraş ve Zeytun civarına adamlar göndererek isyana teşvik ettiklerine” dair belgeler (Osmanlı Devri İç İsyanlar Kataloğu, Klasör 7).

4) Ali Fuat CEBESÖY Dosyası, 114-53866, 28 Teşrin-i Sâni 35 (28 Ekim 1916).

“Savaşın ilk günlerinden itibaren Ermeniler, Müttefikler safında Türklere karşı Kafkasya, Mezopotamya ve Filistin’de savaşmışlardır. Ruslarla birlikte savaşan Ermeni gönüllülerinin sayısı 150.000’dir...”

Atatürk ise, bölgedeki oyunların kimler tarafından tezgahlandığını ve nasıl cereyan ettiğini Nutuk’ta şöyle dile getirmiştir:

“Güney bölgelerimizde, yabancı kuvvetleri tarafından silahlandırılan Ermeniler, bu himayeden cesaret alarak buldukları yerlerdeki İslâmlara saldırmaktaydılar. İntikam düşüncesiyle her tarafta merhametsizce yok etme politikası izlemekte idiler.

Maraş’taki feci olay bu yüzden ortaya çıkmıştı. Yabancı kuvvetlerle birleşen Ermeniler, top ve makineli tüfeklerle Maraş gibi eski bir İslâm ülkesini yerle bir etmişlerdi. Binlerce zavallı ve suçsuz kadın ve çocuğu ezmişler, yok etmişlerdi. Tarihte benzeri görülmemiş olan bu cinayetlerin suçlusu Ermenilerdi. Müslümanlar, ancak, hayat ve namuslarını korumak için karşı koymuş, kendilerini savunmuşlardır. Yirmi gün süren Maraş katliâmında, Müslümanlarla birlikte şehirde kalan Amerikalıların bu olay hakkında İstanbul’daki temsilcilerine çektikleri telgraf, fâciaya sebep olanları tekzip edilemez bir şekilde tâyin etmekte idi. Adana’daki Müslümanlar, tepeden tırnağa kadar silahlanan Ermenilerin süngülerinin tehdidi altında her an ölümlerine karşı karşıya bulunuyorlardı. Hayat ve bağımsızlığını korumaktan başka bir şey istemeyen İslâmlara karşı yapılan bu zulüm ve yok etme siyaseti bütün insanlık âleminin ilgisini ve insafını çekecek mahiyette iken, aksinin mevcut olduğunu kabul ve ondan vazgeçilmesi teklifi nasıl ciddî bulunabilirdi?”

İşte, küçülen bu Ermenistan hayali, Fransızların Adana, Antep ve Maraş’ta yenilip Ermenileri kendi kaderleriyle başbaşa bırakmaları ve millî mücâdelede diğer müttefiklerin başarısızlığa uğratılmaları üzerine, Lozan Antlaşmasında tamamen ortadan kalkmıştır. Böylece menfaatleri gerektirdiği için bölgedeki Ermenileri harekete geçiren ve yenilince, menfaatlerini korumak amacıyla, onları terkedip,

yeni Türk Hükümetiyle antlaşma imzalayan Devlet, yine Fransa olmuştur.

Bu suretle, 6 Aralık 1525'te I. François'nın Kanunî Sultan Süleyman'a yaptığı yardım müracaatı, 396 yıl sonra, 13 Haziran 1921 tarihinde, Franklin Bouillon'la Atatürk'e yeniden yapılmıştır. Bu da bize, Fransa'nın yıllardan beri değişmeyen siyasetini, kırlamayan elin öpülmesi siyasetini, açıklamaktadır.

Burada şunu da belirtmek gerekir ki, dün Fransa'nın Türkiye içinde sürdürdüğü Ermeni politikası, bugün Fransa içinde de sürdürülmektedir. Amaç değişmemiş, fakat saha değişmiştir, âlet edilenler ise yine Ermenilerdir.

Bir tabur Türk askerinin Ermeniler tarafından atıldığı KEPEZ tepesi

İKİNCİ OTURUM

Başkan : Prof. Dr. Faruk SÜMER

Başkan Yardımcısı: : Doç. Dr. Azmi SÜSLÜ

KONUŞMACILAR VE KONULARI

Prof. Dr. Faruk SÜMER

“Maraş ve Maraşlılar Hakkında”

Prof. Dr. Faruk SÜMER

“Dulkadir Elini Meydana Getiren Oymaklar”

Okutman Yalçın ÖZALP

“Maraş'ta Ermeni Mezalimi”

Maraş Müdafii, Gazi Mehmet Efe (KAHVECİ)

“Bir Gaziden Maraş Mücadelesi”

MARAŞ VE MARAŞLILAR HAKKINDA

Prof. Dr. Faruk SÜMER*

Muhterem dinleyiciler, Sempozyumumuzun II. oturumunu açıyorum. Bu yaptığımız tarihî bir hadise, bir kültür hadisesidir. Bu gelişecektir. Bu önemli kültür hadisesinin ilk temsilcileri olarak burada bulunuyoruz. Bunda hepimizin payı var. Bununla beraber, Sayın Belediye Başkanına ve yakın çalışma arkadaşlarıma teşekkürlerimi sunuyorum. İnanıyorum ki, ileriki yıllarda bu hadise daha da gelişecek, daha çok sayıda ilim adamı Maraş'a gelecek, onun tarihini, kültürünü daha derinden inceleyecekler, aynı zamanda başka uilayetlerimize de örnek olacaktır. Maraş'ta yanan bu kültür ocağı diğer şehirlerde de yanacaktır. İşte gerçek gelişme ve kalkınma için bu şarttır. Maddî kalkınmanın yanında manevî kalkınmamız da gerçekleşecektir. İki birlikte yürüdüğü takdirde iç ve dış düşmanlardan bize hiçbir kötülük gelemez. Bunun en büyük timsali millî tarihimizdir.

Kısaca arzetmek istiyorum ki, arşivlerimiz, Osmanlı Devletinin teşkilâtıyla yaptığı işlerle dahildeki memurlarıyla vatandaşlarıyla ve hariçteki devletlerle yaptığı muhaberele ilgili bir vesikalar mecmuası, bir külliyyatıdır. Çok büyük değeri haizdir. İlk oturumda, Refet Yinanç Bey bahsetti ve bize gösterdi. Bir de Tahrir Defterleri var. Macaristan'dan Bağdat Basra'ya kadar Osmanlı nereye ayak bastı ise, bir-iki sene oranın kanunlarına göre idare ediyor. Bu esnada kendi tahririni yapıyor. Tahririnde dayandığı ilke şu: Adalet ve hak esasına göre tahrir yapıyor. Yani vergileri buna göre koyuyor. Binaenaleyh müslim, gayrimüslim olsun, kim olursa olsun gelir ve der ki "benim tarlama şu kadar akça yazılmıştır. Bu tarlamın bu akçaya tahammülü yoktur, vergi fazla yazılmıştır". Kadı Efendiye

* A.Ü. Dil ve Tarih-Coğrafya Fakültesi emekli Öğretim Üyesi. Konuşma metni banttan alınmıştır.

müracaat eder. Kadı bilirkişi tayin eder. Bilirkişi tetkik eder, hakikaten fazla yazıldıysa, tarlanın tahammülü olan akçayı tespit eder. Kadı bunu İstanbul'a bildirir. İstanbul'dan da "bilirkişinin raporuna göre amel ediniz" denir. Bu şekilde pek çok vesika olduğu için arşivlerimize gelen, orada tetkikat yapan Avrupalı, Amerikalılar son derece hayran kalıyorlar. Çünkü onlarda böyle bir şey yok. Böyle bir adalet yok. Kralları, baronları, dükleri biraz sıkışınca Yahudilere gizli bir haber göndererek "hepiniz katliâm edileceksiniz" derler, derhal Yahudiler aralarında para toplayıp, düke, barona, krala veriyorlar, mesele yatıyor. Bizde böyle şeyler yok: Onun için arşivlerde son yıllarda çalışırken genç Amerikalı, Avrupalı araştırmacılar bana söylediler. O bizim gayet eski siyakat yazılarını öğrenmişler, ciddi insanlar, Türkçeyi eski yazımızın bütün şekillerini öğrenmişler, araştırma yapıyorlar. Bakınız ta Amerika'dan buraya gelip araştırıyorlar. Gizli bir maksat da yok. Birisi Osmanlı maliyesini inceliyor, bir diğeri Osmanlı ulak teşkilâtını veya Belgrad, Mora gibi bir Vilayeti inceliyor. Mesela, Venediklilerce Mora nasıl idare edilmiş, Türklerce nasıl idare edilmiş, bunları inceliyorlar. Mevzuları belli. "Biz Osmanlıyı seviyoruz efendim" diyorlar. Bunu bir çoğundan işittim ve sevme sebeplerini sordum. "O, dediler, hak ve adalet devleti". Bu kadar büyük ve güçlü, düzenli teşkilât olamaz diyorlar. Biri Osmanlı harem hayatını inceliyor. New Jersey'den gelen bir hanım... Önüne 20 defter koymuşlar. Her şey orada yazılı. Cariyeler, kadın efendiler, ikbal hanımlar, harem ağaları, ikinci ağalar, üçüncü ağalar, baltacılar... Vazifeleri nedir, dirlikleri, alacakları maaş nedir? Hepsini tespit edilmiş. Binaenaleyh, kadın efendi, mesela giderek "Padişahım biraz para ver de, şunlara ihtiyaç vardır alalım" diye bir şey söylemiyor. Bunlar laubalilik... Bütün bunlar çok eski Türk gelenekleri ve ona göre düşünülmüş, düzenlenmiş. Bunları görünce hayretler içinde kalıyorlar. O bakımdan birçok konferansta daima ifade etmişimdir, arşivlerimizdeki vesikalarımızı neşretmeye başlayalım. Böylece, dünya Türk'ü sevecektir. Türk İmparatorluğunun büyüklüğü, hak ve adalet Devleti olduğu ve bu ilkesinden asla şaşmadığının anlaşılması ancak böyle mümkün olacaktır. Yapılacak şey çocuklarımıza arşivlerimiz

hakkında bilgi vermektir. Yabancılar gelsinler, istedikleri kadar tetkikat yapsınlar, her şey lehimize. Arkadaşımız biraz önce izah etti. Maraş'ın 42 mahallesinde hiçbir Ermeni nüfus yok. XVII. yüzyılda, 1620 senesine ait seyahatnâme var, yazarı da Ermeni, Avrupa'dan gelmiş, Halep'ten buraya uğruyor, civarda 25 Ermeni hanesi var diyor. Yalnız biz, zamanla büyük zaafa uğradıktan sonra, bunlar sadece Türkiye dahilinden değil, Azerbaycan'dan, daha yukarılarından, şimdi Ermenistan denilen yerden, biz harplerle meşgul iken gelip buralarda koloniler vücuda getirdiler. Hatta evvelce Anadolu'nun batı kesimiyle, Marmara bölgesinde katiyyen Ermeni yoktu. Hep sonradan gelmişlerdir. Şimdi nereye gidiyorlar? Avustralya'ya, Arjantin'e şuraya buraya... O zaman meydana boş bulmuşlar, biz İslâm âlemini müdafaa ederken, İslâmın şerefi için kan dökerken. Şimdi belli. Böylece kolonize ediyorlar memleketi. Benim kazam Konya'nın Bozkır kazasıdır. Tahrir Defterlerinde hiçbir şey yok. Yaşlılarımız da söylerlerdi. "Oğlunuz bizim kasabamızda" derlerdi. Yaşlılar, "Hristiyan nüfus yoktu, Andonlar Antalya'dan geldi, öbürleri İzmir'den kalkıp geldiler, dükkan açtılar vs. derken bu koloniyi vücuda getirdiler, bu gözlerimizin önünde oldu" diye anlatırlardı. Yani Rumlar ve Ermeniler evvelce bulunmadıkları yerlerde bizim düvel-i muazzama ile cephelede mücadelelerimizden istifade ederek, böylece memleketi adeta paylaşmış hâle geldiler. Yani nasıl büyük bir tehlike içindeymişiz. Bu iyice bilinmiyor, çok uğraşarak bunları tespit ettik. Bakıyorum Tahrir Defterlerine, Ermeni nüfusu yok. XX. asra bakıyoruz, orada-burada Ermeni köyleri var. Bir de Kadı Sicilleri vardır. Maraş kadıları, Maraş'ta olan türlü hukukî davalarla ilgili kayıtlar tutmuşlardır. Merkezden gelen emirler, hükümler de kaydedilmiştir. Kadı Sicilleri de böyledir. Kültür tarihi, sosyal tarih vs., velhasıl istediğiniz her şeyi bizim arşivlerimizde bulabilirsiniz. Neyi tetkik etmek istiyorsanız hepsi vardır. O kadar muhteşem, o kadar muazzam arşivlerdir ki, insan hayranlık duyar.

Sözü burada konuşmacı arkadaşlarıma terk ediyor, hepinize teşekkür ediyorum.

DULKADİR ELİNİ MEYDANA GETİREN OYMAKLAR

Prof. Dr. Faruk SÜMER*

Tebliğimin konusu, “Dulkadir Elini meydana getiren Oymaklar”. Bu el nasıl bir el? Bunu hepimizin hiç olmazsa umumî bir şekilde bilmemizi çok arzu ederim. Önce şunu burada belirtelim ve hafızalarımızı iyice bir tazeleyelim ki, “Türk” büyük bir topluluğun adı, bir ulu ağacın adıdır. Bu topluluk, tarihte birçok kollara ayrılıyor. Oğuz kolu, Uygur, Kırgız, Kıpçak gibi kollar. Bir ulu ağacın bunlar ulu dalları... Bu dallardan birisi “Oğuz”. Oğuz kolu, Orta Asya’da Seyhun, Siri Derya ırmağının kenarlarında oturuyor, yaz gelince kuzeydeki bozkırlara göçüyor, devleti var, şehirleri var, bir kısmı şehir hayatı yaşıyor, bir kısmı göçebe hayatı yaşıyor. Sonra bu taraflara göçüyor. Anadolu’yu “vatan” ediniyor. Orada ise çok az bir parçası kalıyor, şimdi Türkmenistan denilen yerde, Hazar denizi civarında. Büyük kısmı oradan buraya gelerek burayı yurt ediniyor. Oradaki maddî her şeyini alıp getiriyor. Bir de “el” kelimesini izah edeyim: eski Türkçe’de el, kısa, dar ve geniş şekilde olmak üzere iki şekilde ifade edilir. Geniş ifadede el, ülke, hatta devlet, topluluk manasına gelmektedir. Bilhassa bizim Oğuz Türkçesinde, ilk önce kelimenin daha çok kavim topluluk manasına geldiği anlaşılıyor. Oğuz eli, gibi, “yıkılsın Oğuz elleri” gibi, hep kavim manasındadır. İşte bu Oğuz eli 24 boya ayrılıyor. Avşar, Kayı vs. İşte Kayı’dan Osmanlı hanedanı, Kınık’tan Selçuklu Hanedanı çıkıyor. Dulkadiroğulları da Bozoklar’dan. Fakat hangi boydan olduğunu kesin olarak bilmiyoruz. Bozok’tan olduğunu tahmin ediyoruz. Yani Oğuz eli 24 boya ayrılıyor ve o boylar da 2 kısma ayrılıyor, birisi Bozok, birisi Öçok adlarıyla anılıyor. Bunlar tarihî hadisedir. Bu boylarda obalara ayrılıyor. Obalar da âilelerden meydana geliyor. O halde aşağıdan yukarıya doğru âile (uruk, ocak vs. adlar da verilir), oba, boy ve el meydana gelmiştir.

* A.Ü. Dil ve Tarih - Coğrafya Fakültesin’den Emekli Öğretim Üyesi. Konuşma metni banttan alınmıştır.

Bu sistem daima devam etmiştir. Pek çok siyasî hadiseler, dağılmalar, parçalanmalar, mekan değiştirmelere rağmen Oğuz eli şayanı hayrettir ki birçok Bozok şehrindeki bu ikili teşkilatını koruyabilmiştir. Ayrılanlar, yerleşenler, başka yerlere gidenlere rağmen, ana çekirdek korunmuştur. Bunlar Anadolu'ya gelmişler, Moğollar arkadan yetişmişlerdir. Moğol tarihine dayanmak güç, Bozok ve Üçokların büyük kısmı kuzey Suriye'ye Memlûklerin yanına gitmek zorunda kalmışlardır. Fakat mücadeleyi sürdürmüşlerdir. Oğuz elinin, Türkmenlerinin, daha doğrusu Türk soyunun bir vasfı var. En büyük vasıflarından biridir bu. O da mücâdeleciliktir. Yılmaz, dinamik, dayanışmacı ve yardımcı. Diğer özellikleri de kültürlerine bağlı olmalarıdır. Eski Türkler kültürlerini kuvvetle devam ettirmişlerdir. Bizim dedelerimiz. . . Kültürüne bağlı olmayan ve onları tenkid eden bizleriz. Şimdi kültürümüzü süratle kaybetmekteyiz. Onlar düne kadar korumuşlardır. Bu değişikliğin, Anadolu'da girdiğini görüyoruz. Birçok yerde Hunlardan kalan gelenekler hâlen devam etmektedir. Fakat şu son zamanlarda, maddî ve manevî kültürümüzde büyük kayıplar olmakta, âdetlerimiz geleneklerimiz yok olmaktadır. Kendi kimliğimiz, hüviyetimiz olan kültürümüzü mutlaka korumalıyız. Kimliğimizi koruyalım. Gidip Batı Avrupa'nın ortasına otursak ta, hiç korkmayalım. Batılı mı olalım diyorlar? Başüstüne, hay hay. Ama o kişiliğimizi, o şahsiyetimizi koruyalım. Ecdadımızın davranışları arasında dürüstlük en başta gelmekteydi. Sevgili gençler, bir bilim adamı olarak bilhassa şu sözümü iyi hatırlayın: eski Türkler, yalandan nefret ederdi, özür diliyorum bunu söylemekten dolayı, yalan söyleyenin yüzüne tükürürlerdi, bu bir gelenektir bizde, çok eski bir gelenek. Bunu biz Çin kaynaklarından öğreniyoruz. Dürüstlük esastır. Dürüstlük esas oldumu her iş yolunda gider. Her şeyin temeli, esası, düşünürseniz, dürüstlüktür. Her şey ona dayanır. Temmuz-Ağustos sıcağında bir ay oruç tutabilen, 18 saat çalışarak oruç tutuyor. Bu müthiş bir irade kuvveti. Bu iradeye sahip olan, böyle biraz zaafa uğramış bulunan dürüstlük gibi bir özelliği niçin tekrar kazanmasın? Kazandığı anda Türkiye ve Türklük yükselmiştir, hepimiz yükseliriz.

Türkmenler bu mücadelelerini devam ettirdiler. Daima Anadolu'da Türklüğün istiklâl mücadelesini bunlar yaptı. Şayan-ı dikkattir ki, Orta Asya'da Rusların oraları istilası esnasında, Rus tarihçileri oradaki Türkmenlerin en fazla mukavemeti gösterdiklerini ve Rusların ilk defa onlar karşısında bayrak kaybettiklerini ifade ederler. Bunun tabii, ta Maraş'ın kurtuluşuna kadar gelen bir örneği var. Moğollar zayıfladılar, gevşediler, Türkmenler mücadeleleri sürdürdüler. Bozoklar kuzey Suriye'den Maraş, Malatya sınırına doğru olan yerlere hareketlerini artırdılar. Üçoklar ise, Çukurova bölgesine yöneldiler. Oraların fethinde Üçoklar rol oynadılar. Ramazanoğlu Beyliği, Özeroğulları Beyliği ve daha nice beylikler kuruldu. Bozoklar da, merkezi Maraş-Elbistan olmak üzere Dulkadirli Beyliğini kurdular. 1337 senelerinde Dulkadir adı Türkçe ile izah edilemiyordu. Ulemâ buna çok çalıştı, olmadı. Avrupa'da dil tetkiki çok ileri safhadadır. Türkçenin de mühim mütehassısları Avrupa'da bulunmaktadır ve mühim eserler meydana getirmişlerdir. Bunlar da bir türlü izah edemiyorlar. Benim düşünceme göre Dulkadir Arapça veya başka bir kelimenin Türkmen ağzında almış olduğu bir şekildir. Ebu Yezid nasıl Bayezid olmuş, Beyazıt olmuş... İstanbul'daki Beyazıt semti, Yıldırım Beyazıt gibi isimlerin aslı Ebu Yezid. Ama Türk ağzında nasıl böyle olduysa, Muhammed nasıl Mehmet olduysa, bu da Abdulkâdir gibi, ona mümasil bir Arapça ismin Türkçe şekli olmalıdır. Bana göre, söylediğim gibi, buradaki Türkmenlerin Bozok koluna dâhil, boy olarak ta Bayat boyuna dâhil olduğunu sanıyorum. Tahminim budur. Dulkadirli Beyliği enerjik, hareketli insanlar. XIV. yüzyılda hudut, Kayseri'nin Bünyan kazasına kadar uzanıyordu. Yani Melik Gazi'ye, oradan Aydın, Kadirli, İslahiye, Anteb'e kadar uzanıyordu. Hudutların genişlemesi için bir çok şeyler yapıldı, gayret sarfedildi. Etraflarında kuvvetli devletler vardı. Bu arada Timur geldi, mağrur Timur, Anadolu'da yaptıklarını yaptı: Ankara Savaşı, XV. yüzyıl başları. Buradan giderken de Anadolu'ya gelmiş olan Tatar Türkmenleri, "Kara" diye kaynaklarda geçen eski Moğol kalıntısını ki, bunların aralarında zaten pek çok Türk vardı, Timur bunların da bü-

yük bir kısmını alıp götürdü. Yani Timur'un verdiği zarar çok büyüktü. Gitmek istemeyenler yolda kaçmaya çalıştılar. Yakalananların başlarından bir minare yapıldı. Bunu Timur yaptırdı. Bu Moğollar bilhassa Orta Anadolu'nun en güzel yaylalarında oturmakta idiler. Bu yaylalardan birisi bugünkü Yozgat bölgesi idi. Yani Şarkışla, Gemerek'ten tutun Boğazlayan, Selmanlı, Ankara hududuna varıncaya kadar olan bölgede Yerköy'ün Çekerek'te oturmaktaydılar. Timur bunları götürünce oraları boşaldı. Hemen bizim Dulkadirli Türkmenleri oraları da şenlendirdiler ve bunun sonucunda o bölge Bozok adını taşıdı. Yozgat bölgesinin eski adı Bozok idi. Bu isim 1933 yılına kadar o bölgenin adı olarak kaldı. Hatta Atatürk'ün yaverlerinden Salih Bey oradan milletvekili seçildiği için soyadını Bozok olarak almıştı. Fakat bilinmez, birtakım gizli kuvvetlerle, damgamızı bastığımız bir tapu senedimiz, millî bir hatıra olan bu isim kaldırıldı. Tıpkı Adalar Denizi'nin adını Ege Denizi yaptıkları gibi. Biz ortaokul, lise sıralarında iken Ege Denizini bilmezdik. Biz Adalar Denizi olarak okurduk. Haritalarımızda da öyle idi. Çünkü Türkler Karadeniz, Akdeniz gibi kendi lisanlarında, çok eski zamandan beri duraya Adalar Denizi ismini vermişler. Bu Türkçe isim durup dururken değiştiriliyor. Bizde böyle hiçbir tepki göstermeden, aldırmadan seyrediyoruz. Oysa bunlar bizim tapu senedimiz. Vatani böyle yapmışız. Vatan böyle yapılır. Paşaeli'nin Trakya olması gibi. Biz, İyonlu değil ki, Ege diyelim. Herşeyden önce ecdadın koyduğu isme saygı gerekiyor. Vatan, Bozokla, Karadenizle, Akdenizle, Adalar Deniziyle kurulur. Aspendosla v.s. ile vatan olmaz. Birgün birisi çıkar "bu sizin değil" der ve altımızdan çeker alır.

Hulasa, Dulkadir Beyliği sadece Maraş-Elbistan bölgesine münhasır değildir. Çok büyük bir Beyliktir. Oraları imar ediyor. Tabii bunun neticesinde birçok Dulkadir oymadığı da gidip oralarda yerleşiyor. Bundan dolayı konuştuğumuzda Yozgatlılarla şive birbirini tutar, gelenekler tutar, sebebi budur. Bunu çok kimse görünüşte ancak böyle izah ettiğimizde nereden geldiğini anladılar. Yani Dulkadir Beyliği, Dulkadiroğulları, Dulkadir Eli deyince yalnız Maraş-

Elbistan bölgesi demek değildir. Hatta şunu da ifade edeyim, tabii Antepli kardeşlerimi de çok severim, ama bu tarihî bir gerçek, Anteb'in içine dahi Dulkadir oymakları yerleşmiştir.

Dulkadir Elinin oymakları hangileridir? Şimdi onları görelim. Bunların başında Akçakoyunlu geliyor. Ağcakoyunlu da denilir. Bir çok oymakları var. Bunların arasında, Çavuşlu, Musahacılı, Kozanlı, Hamitler. Musahacılı bunun en büyük obası ve bugünkü Emirdağ (Afyon'a bağlı) halkın büyük bir kısmı Türkmen ve Musahacılı oymağı efrâddır. Bir kısmı Bayat, Oğuz Beylidir. Yani doğrudan doğruya Dulkadir Eline mensuptur. Akçakoyunlular Çukurova'da da yerleşmişlerdir, bilhassa Osmaniye taraflarında yurt tutmuşlardır. Orta Anadolu'nun muhtelif yerlerinde de yaşamaktadırlar. Velhasıl, nerelerde yerleştiklerini tespit etmek mümkündür. Ağcakoyunlu'nun bir Obası da Kozanlı'dur. Boylardan biri olan Eymir boyu, aslında Oğuz boylarından biridir. Oğuzun Eymir boyunun biri Dulkadir Elinin kuruluşuna katılmış ve buralarda yurt tutmuştur. Cibelli diye diğer bir boy var, fazla kalabalık değil, Kızıllı var, İmallı Avşarı var. Avşar biliyorsunuz büyük boylardan biri. Türkiye'nin yurt tutulmasında büyük rol oynamıştır. Yer adları hatıraları çok ve Avşar'dan bir kol da İran'da. Muazzam bir kol. Bir kısmı da buralarda yer tutmuş, Dulkadir Elinin kuruluşunda yer almıştır...

Yine, Dulkadir Elinin oymaklarından biri olan Avcı ve Gündeşli var, meşhur şâir Gündeşlioğlu pek kuvvetle muhtemeldir ki, bu boya mensuptur. Tecirli boyu da var, bilhassa Osmaniye taraflarında yer tutmuştur. Aslında Dulkadir Eline mensuptur. Karacalu bazı kaynaklarda Anamaslu deniliyor. Anamas muhtemelen bir yer adı, bilemiyoruz. Buradan hareketle Karacalu'ların Yazır boyuna mensup olduklarını iddia edebiliriz. Sevinçli var, Oruçbeyli var, Ulaşlı var. Bu Ulaşlı çok mühim. Gavur dağlarında vaktiyle yaşayıp Devletle mücadele eden bilâhare inip Osmaniye'nin kuruluşunda rol alan, oradaki köylerde oturan Ulaşlılar var... Ulaşlıların aslı buradan geliyor, yani Karacalular'dan. Urcanlu diye bir oba var, Kazancılar da Karacalılar'a mensup. Kendileri "Kazan'dan geldik" diyorlar ama

delilleri yok. Eğer karadan gelmiş olsalar Kazanlı olurdu. Karahaytalı, Yolbasanlı ve Söylemezli var. Zannediyorum Söylemezli diye bir âile olacak, bunlar da Karacalı boyunun obalarındandır. Dokuz boyu, ikinci büyük boydur. Bu boyun diğer bir adı Bişanlı olarak yazılmıştır. Çünkü böyle bir âile mevcut. Bunların Karkın boyundan olduğunu ileri sürmemiz mümkündür. Karamanlu (Karamanoğlu ile bir ilgisi yok), Demrek, Hacılar, Dokuz Koyunlu, Necarlı var, Cerit, Peçenek, Kavurgalı, Tekeli var. Değircilüler, Zakirlüler, Geçlik, Savcı Hacı, Eyleneoğlu, Ayrıdamlı ve Avşar obaları var. Bozok bölgesinde de Karayahyalı, Deli Alili, Ağcakoyunlu yurt tutmuşlar. Şarkışla (Gedük) havalisindeki Şambayadı da Dulkadir Eline mensup, Ağcalı boyu diye büyük bir boy da var. Yine, Akdağ'da Karalı var, Hisarköylü, Kızılhocalı var. Boğazlıyan'da Çiçekli, Kılavuzlu ve Zakirli da var.

Sonuç olarak Dulkadir Eli,

Bu bölgelerin tekrar iskânında, Maraş bölgesinde rol oynamış, iskân ve fetih hareketlerini genişletmiş, Kayseri'ye kadar dayanmış, oralarda da yurt tutmuş, o bölgeyi Türkleştirmiş, Kara Tatarların Timur tarafından yenilmesiyle meydana gelen boşluğu hemen doldurmuş, geniş verimli (Yozgat) Bozok bölgesini de şenlendirmiştir. Bunun yanında, Aklınlı Elinin siyasî faaliyetlerine katılmış, İran'a gitmiştir. Bir kısmı Doğu Anadolu'da Bozulus adı altında kalmıştır. Onlarla beraber Orta ve Batı Anadolu'ya gelmiştir. Hülâsa, ülkemizin iskânında mühim rol oynamıştır. Osmanlı İmparatorluğu Anadolu'ya dayanmıştır, başka bir yer yoktur. Rumenli'de de 500.000 kadar bir Türk nüfusu, birkaç yüzbin Arnavut ve Boşnak Müslümanları da vardır. Bunlar da İmparatorluğa hizmet etmişlerdir. Anadolu nüfusu da 5 milyon. Avrupa ile bu kadar mücadeleden eden de bunlardır. Pek tabii boşluklar olmuştur. Bereket versin oymaklarımız hareketli ve yaylalarda sıtma vs. gibi hastalıklardan da kurtulmuşlardır. Çabuk çoğalmak suretiyle bu boşlukları daima doldurmuşlardır. Böyle hayırlı hizmetleri olmuştur. Bu bakımdan da müsbet bir rol oynamışlardır. O ruhu kaybetmeyelim, devam ettirelim. O ruh ve o dinamizm sayesinde her işin üstesinden gelebiliriz. Ama önce o ruhu koruyalım.

MARAŞ'TA ERMENİ MEZALİMİ

Okutman Yalçın ÖZALP*

Öğrencisi olmakla iftihar ettiğim Oturum Başkanım, Sayın Belediye Başkanım, Muhterem Vâlim, Parlemlenterlerimiz, çok değerli Hocalarım, Aziz Misafirlerimiz ve Kahramanmaraşlılar, hepimizi hürmetle selamlarım.

Uzun bir süredir şehrimiz millî mücâdelesinin tarihi üzerinde çalışmaktayım. Elime geçen gazete parçalarından tutun da, yetkili kâlemlerin yazdıkları vesikalar, gaziler, hatıralar, şehitler, hatta savaş esnasında anasının karnında bulunanlardan dahi bir şeyler öğrenmeye, bir şeyler derlemeye çalıştım.

Harcadığım bütün bu mesai, yıllar önce nerede okuduğumu hatırlayamayacağım şu teşhisi doğrulamaktan başka bir işe yaramadı. Nâmık Kemâl, Münif Paşa için "Okuya okuya cahil oldu" demiş. Ben de okudukça, araştırdıkça daha neler neler okunması, araştırılması gerektiğini ve bu konuda çok câhil olduğumuz hakikatini öğrendim. Araştırmalarımın bütün şanssızlığı millî mücadelemiz üzerinden yarım asra yakın bir zaman geçmiş olması idi...

Sizlere takdim etmek cüretini gösterdiğim bu konuşmamın Maraş millî mücadelesini, Maraş'taki Ermeni mezalimini anlatmaktan çok âciz kaldığımı itiraf etmek mecburiyetindeyim.

İtiraf etmek mecburiyetinde kaldığım bu aczime rağmen bu konuda bir şeyler söyleme gayretim yeni yetişen ümidimiz olan evlatlarımıza bir iki göbek önceki destanımızı aktarmanın millî, dinî, hatta insanî bir vazife olduğuna inanmamdır.

Babam, "Devletler politika icabı birbirleriyle dost olabilirler ama, milletler millî kinlerini asla unutmamalıdır" der. Millî kini-

* ODTÜ Kahramanmaraş Meslek Yüksek Okulu Okutmanı.

mizi tarihî kaderimizi unutmamak, yalnız güçlü olduğu zamanlarda değil, güçsüz iken de affetmesini bilen, ırkıdan getirdiği hasletleri diniyle bezeyen bu aziz milletin ümid-i vefası olan gençliğine öğretmek hepimizin vazifesidir, diye başlayacağım konuşmama.

Anlatırken dahi hicap ettiğim mezalimi, alçaklığı bize lâıyk gören medeni olduklarını her fırsatta göstermeye çalışan o adî milletlerin akla hayale gelmeyecek, insanı insan olduğuna pişman edecek vasıflarının milyonlarda birini dile getirmek mecburiyetinde kaldığım için affınıza sığınırım.

Onların yapmaktan utanmadıklarını biz anlatmaktan utanıyoruz...

... Kilikya saçmalığının sınırları içine dâhil ettikleri bölgemizin erkeklerini boğazladılar. Kadınlarını sansarcasına boğdular. Kızlarını Fransız sürüsünün kucığına attılar... Masum bâkirelerin bikir kanları şehit dedelerinin ılık kanına ve Ermeni şarabına karıştı gitti... Bu hatunların hemen hepsi nişanlılarının, yavuklularının, dedelerinin yüzüne çıkmamak için canlarına kıydılar...

Elin gavuruydu, Elik gavuruydu.

“Göbekleri ile üreme organlarının arasına bıçak ile delik açıp oradan hayvanî hislerini tatmin ettiler.”

Kadınları diri diri memelerinden astılar.

“Kızlarımızı çaktıkları gazığa oturturdular, zorluk çıkaranlara kendileri gazık çaktılar... Göğüslerini kestiler... Kadınların eteklerini kesip tumansız... meydanlarda namaz gıldırıp rükuya geldikçe bahıp bahıp güldüler... sonra... ettiler...” diye ağlaya ağlaya anlattı dinlediğim gâziler...

Bahis konusu din ise, namus ise, bayrak ise gözyaşlarını tutamayan bu kahramanlar kendilerine yapılan mezalimi müstehzî anlattılar...

“... Bir Ermeni beni vurdu ve kulaklarımı kesti...”

.....

Ermeniler birçok Türk’ün ellerini ayaklarını kestiler, hatta gözlerini bile oydular...”

Odun hizarları o zaman yeni çıkmış. Ermeniler hizarda odun yerine Türkleri biçtiler...

Saldırının Hak'tan başka her şeyi var, saldırılanın Hak'tan gayri hiçbir şeyi yoktu.. Hak'kı vardı ya. İslâm'dı ya, Türk'tü ya, her şeyden önce hasmında hiç bulunmayan bir vasfa sahipti, insandı ya...

İnsanlık tarihine altın harflerle yazılması gereken şu hatırasını anlatan gâzi hâlâ o günün utancını taşircasına gözlerini kaçırarak şunları söyledi:

“Bir de ne göreyim, bana ateş eden Mama imiş, bir Mamaya ateş ettiğim için çok üzüldüm. Düşman da olsa bir kadına karşı silah kullanmak günah idi.”

“Düşman da olsa bir kadına karşı silah kullanmanın günah olduğunu” bilen Müslüman Türk'ün ulemâsını da bir başka gâziden dinleyelim:

“Ermeniler tarafından her türlü işkence ve âdilik yapılan ve yüzünün derisi yüzülen körpe gelini ulemâdan Karşıoğluna misâl olsun diye getirdim. Siz bize Ermeni kadınlarını ellemeyin diyorsunuz, bakın bu Türk gelininin hâline” dedim. Karşıoğlu gelinin hâlini görünce ağladı... Yine de siz onlara ilişmeyin dedi...”

Ey semavî din sâhibi oldukların iddia eden din adamları, efendiler, beyler sizlerin fesat yuvalarında yetişenler bakın yalnız Kahramanmaraşım'da ve yalnız 31 Ekim 1919'dan 11 Şubat 1920'ye kadar yani dört ayda neler neler yapmışlar. Hicap mı edersiniz, iftihar mı?

“... Odundan gelen üç Türk'ü, Fransızlar yakaladı. Üçüne de diz çöktürdüler... Fransızın biri şeyini çıkartıp baştaki Türk'ün yüzüne işlemeye başladı. Yanındaki Türk gülünce onu yere yatırdılar, Fransızın biri uçkurunu çözdü ve Türk'ün yüzüne abdest bozmaya başladı...”

“Esir ettikleri Elhas Mehmet ile kardeşine Fransız elbiseli ellik Ermeni çavuşu sırtarak yaklaştı. Dişleri sapsarı idi. Ağzı pis pis ırahı kokuyordu. Çavuş belinden bir pala çıkardı. Bu pala Elhas

Mehmet'in dede yadigarı palasıydı. Pala ile önce Mehmet'i tıraş etti ve şakağının derisini tuttu yüzmeğe başladı. Çenesine kadar yüzdü... Sonra öbür yanağına geçti, onu da yüzdü. Mehmet'in hiç sesi çıkmıyordu. Ermeni çavuş Mehmet'in yüzüne aynaya tuttu: Nasıl olmuş diye sırıttı. Mehmet gayet normal bir şekilde, iyi olmuş dedi."

"Geline haydi bakalım bizi eğlendir diyorlar. Eğer oynamazsan kucağındaki çocuğu öldürürüz diyorlar. Kadın yine direnince, Kadının kucağındaki kundağı kâfirin biri alıyor kundağı havaya atıyor, yanındaki kâfir de altına süngü tutuyor... Çocuğun annesi bayılıyor. Gelinin kaynanası etmeyin diye atılınca yaralanıyor... ve baygın geline de sıra ile tecavüz ediyorlar."

"Samanlıkta onbir yaşlarında bir kız buldular... Kurra çekip sırasını belirtip tam onsekiz kişi ırzına geçti garibin..."

"Kadınların ellerini kollarını... üreme organlarını kestiler... çocukları yaktılar, ağaçlara çivilediler... Bayrağımızı yırttılar..."

Gâzilerimiz bu ve bunlara mümasil daha neler neler anlattılar. "Elin gavuruydu, ellik gavuruydu dediler. Fırsat kolladıklarını söylediler... Büyük seferberlik ilân edilince, yedi düvel depemize çökünce, yiğitleşti dünkü çakallar dediler ve anlattılar:

"Ben ufacak çocukken Ermeniler bizim köyü bastı, dedelerim askere alınırken, hatta şehit künyeleri bile gelikti. Yani köyde sakat, ihtiyar, çol-çocuk ve avratlardan başka canlı kul halmayıktı."

Fransız Ermeniyi nedametiyle bıraktı gitti dediler. Fişkirtici gidince dünkü düşman Ermeni eski bin yıllık komşumuz, dostumuz oldu yeniden diyen bir gâzimiz bakın neler anlattı:

"Eski dostumuz olan guyumcu Ohannes'in adı Tako idi. Fransız gacınca, Tako'yu anam eve çağırdı. Tako geldi süklüm püklüm köşeye oturdu, büzüldü. Anam ne büzilin gı dedi. Tako ağlaya ağlaya... ayağındaki donu bile Fransızlar çıkarmış... Hazır olsun dı... Anam ayağına don verdi..."

Harp bitmişti. Fransız tarihi vebalini yüklenmiş... Cihan harbinin galip orduları bir mutasarrıflığın çetelesine mağlup olmuştu.

Ermeni her zamanki gibi alet edilmiş, kullanılmış ve terk edilmişti.

Gâzilerimiz şöyle diyor: “Gördüğüm . . . . asker ölülerinin hepsi de tanıdığım yerli Ellik Ermenisiydi. . . .”

Fransız gitmiş artık düşmanlık bitmişti. Türk milletinin ferasetine dayanan adalet mekanizması çalışmaya başlamıştı. Gâzimiz şöyle anlatıyor:

“... dan bir çift ayakkabı aldım. Babam ayağымda görünce sordu. Ben de parasını vermeden aldığımı deyince, hırsınan onu aldığım yere hemen götür, yoksa kırarım kemiklerini” diye bağırdı.

Bizdeki asalet ile onlardaki hıyanet aynı seviyedeydi. Misal mi? işte yine bir gâzimizden dinleyelim:

“Bir . . . vardı bizim orada. İtinen çatışacağım, sizinle harp etmeye asker yetiştireceğim” dedi. . . . çatıştı ve yetiştirdi.

Daha çok söylenecek var. . . .

Gönlümün müsaade etmediği, dilimin söylemeye varmadığı bir alçaklığı daha bilgilerinize sunmadan edemeyeceğim.

Genelkuymay ATASE Başkanlığı, Dosya No:35 / 2306 numarasında kayıtlı ve resimlendirilmiş olan Şehrimiz de orijinal müsvettesi bulunan siz Kahramanmaraşlı hemşerilerimiz yakinen bildiği bir rapor var:

Şeyh Ali Sezai Efendi'nin, Belediye Reisi Hacı Bey'in, Dede Zâde Mehmet Efendi'nin, Nafiz Zâde Ahmed Efendi ve Karaküçük Zâde Mustafa Efendi'nin imzaları bulunan bir raporun bir paragrafı:

“İslâm hânelerindeki Kur'an-ı Azimüşşanlar parçalanarak ayaklar altında çiğnendikten sonra üzerlerine takuvut olunarak yapraklarıyla kışlarının silinmiş olduğu görülmüştür.” Ötesini söyleyemeyeceğim. Sizi sizin ferasetinizle baş başa bırakıyorum.

Kan dökmeye âdetim, törem ve hasseten dinim müsaade etmez. Ama bilmek mecburiyetindeyiz dün başımıza gelenleri yarınımıza güvenle bakabilmemiz için.

Bağışlanmam ümidiyle hürmetlerimle.

BİR GAZİ'DEN MARAŞ MÜCADELESİ

Mehmet Efe (KAHVECİ)*

Efendim, ön taraftan başlamayıp ortadan alıvereyim.

İngiliz, Maraş'a geldikten sonra, baktı ki, Maraş değil, Osmaniye'den birkaç tane ağa, sonra Osmaniye şahıslarından, oradaki adamlardan milis yazmış; aylığına beraber buradaki Maraşlıları kandırmak için getiriyor. O ağalar, "adalet, İngiliz'de biz şöyle rahatız, bizi köylü böyle himaye ediyor, siz de bu İngilizler'e birşey demeyin, teslim olun" dediler. Neyse, baktı ki gidecek, Fransız'a devrettiğini anladık ki, Fransız generali gelmiş, akşam Eyüb'ün evinde yemek yemişler, içkiye başlamışlar, gece yarısı olunca Eyüb'ün kızına "buyurun dans edelim" demiş. Kız demiş ki "orada Türk bayrağı dalgalanırken ben kimseyle dans etmem". General, yanında duran neferlerden üç dört tanesini gönderip, "git Türk bayrağını indir, bizim bayrağı çek" demiş. Bayrak çekilmiş, bizim hiç haberimiz yok. Sabahleyin Ulu Camiye geldim, vakit öğleye yaklaştı, millet aptest alıyor. Ancak yukardan bir tanesi, Mehmet Ali Bey isminde, artık o beyannameyi mi görmüş, bakmış, her ne yapmışsa, "muhterem cemaat! ne hazırlık görüyorsunuz, bayrağınız yok ki, Cuma namazı kılarsınız" dedi. Oradan gencin birisi, sancağı aldı. Camiden dışarı çıktık. Allah Allah, Şişmanlar'dan Hacı Ahmet'i tanıyanınız var mı? O, önder oldu. Aşağıdan Allah Allah sadası artık dünyayı çalkalandırmaya başladı. Çıktık kaleye. Kaleye Osmanlı bayrağını çektik, ötekini indirdik. Ama orada İngilizin askerleri ve o Osmaniye milisleri de var. Orada gemi teslim etmiş, o akşam gidecek Fransız askerleri gelecek. Biz oradan Hükumete vardık, rahmetli Mahmud Bey, bizi karşıladı, önümüze düştü, o zaman Hükümet yukarıda idi. İki tane jandarma verildi. Oraya gittik. Bayrağı götürdük, bir tane mutasarrıf belgesiyle. Mutasarrıf Bey, İngiliz Maraş'a gelip oradan on-

* Maraş Müdafii, Gâzi. Konuşma metni banttandır alınmıştır.

beş-yirmi gün geçince, Kilisli Tahrirat Müdürü vardı, ona teslimen Mutasarrıf Bey gitti. Sonra efendim, orada mahpushânenin içindeki mahpuslar duvarları deliyorlar, Allah Allah sadalarıyla. Biraz sonra, baktık ki, bir asker dikildi, süvari sancağı, Müslümanmış. Selâm verdi, geçti. “Gel buraya” dedim, o da selâm verdi, atın başını çekti, geldi. Arkadan bir tane daha, bir tane tercüman yanında, ney bu, ney bu, “biz istemiyoruz İngilizizi” diye bağıştılar. “Ne emrederse sancağımız, biz oradayız” dediler.

Yüzbaşıyı çağırttırdı, Mahmut Bey rahmetli, Mahmut Bey geldi, dedi ki “bunlar ney”, tercüman da dedi ki “bayrak için bunları çağdırdık”, “bayrağı niye indirtirdiniz?”, “bir bez parçası için bu kadar olmaz” deyince, “ben de bunlarla beraberdim” dedi, Mahmut Bey de “ne bez parçası arıyorsun sen” dedi. General geldi. Mahmut Bey, Generali selâmladı, gitti. Gittikten sonra, Şişman Hacı Ahmet dedi ki, “haydin arkadaşlar” “nereye?” Şimdiki Polis Karakolunun önüne vardık. Ama orada Allah Allah sadası dört köşeyi çınlandırıyordu.

Bir ihtiyar geldi önümüze. “Muhterem arkadaşlarım, beni dinler misiniz beş dakika” dedi. “Dinleyelim” dediler. Neyse efendim, “bakın, bunlara bu ders bugün yeter” dedi. “Gelin şu işi burada paydos edelim, çünkü siz şimdi heyecana kapıldınız, oraya kadar varır, içeri hücum edersiniz, hem sizi makineliye tutturur, bize baskına geldiler, der” deyince, peki dendi, orada iş bitti. Ertesi gün oldu, artık gece İngiliz çekilmiş, Fransızın eline geçti ya iş, bereket versin, elhamdülillah, Allah’ıma çok şükür, o gün eğer o sancak hadisesi olmasa, kendilerinin elindeydi kale, Kaledeki bir makineli ateşe geçse, Acemli, Tekke, Bayazıtlı, Uzunoluk, Rasabayat bu mahalleler dışarı çıkamazdı evden. Öğlen sonu, artık Aslan Bey, Çuhadar Hacı Mustafa Efendi, Sarı Kâtip Mehmet Efendi, Hayrullah Bey, Kayserili Ali Nuri Efendi, daha birkaç şahıs, bunlar Sarı Kâtip Mehmet Efendi’nin evine toplandılar. Muhtarı çağırttırdılar, halkın hepsi buraya gelip gidecek, millet hazır, vardı ki, bir Kur’an meydanda, “canen, malen, bedenlen, bir damla kanın kalıncaya kadar dürüst çalışacağına yemin et bakalım” dendi. Eden gitti, eden gitti. Sonra,

Çuhadarlı Mustafa Efendi'nin de bir oğlu var, Çuhadar Ali dedikleri, buranın en yırtıcı bir çocuğuydu, rahmet olasıca. Ertesi gün, Ahırdağ'ından iki tane oduncuyu öldürdüler. İki gün durduk, Uzunoluk hamamının önünde bir kadıncağızın peçesi açıldı. Arada bir apartman vardı, apartmanın altı kahveydi. Orada bulunan Çakmakçı Said isimli mahalleden bir kadının feryadına sıçradı, oraya vardı. Onu vurdular, o oraya yıkıldı. Orada bir köprü vardı. eskiden oralar öyle kapalı değildi. Köprü'nün başında Remziye Öksüz'ün babasının dükkanı var, öteki başında Sütçü İmam'ın, rahmetlinin var. Sütçü İmam, kadının peçesini açan Ermeniye vurdu ve uzaklaştı, onu aradılar, bulamadılar. Ertesi gün Hükümetin yanına vardım. Bizim evimiz Hükümetin önünde. Üç Jandarma geldi, yanında bir tercüman, bir borazan ve bir de kendisi var. Rahmetli Mahmut Bey, nur içinde yatsın, onun çok iyiliğini gördü bu vatan, bu millet. Binbaşı korkusundan Jandarma dairesinde bulunan depoyu teslim etti. Adliye dairesinin bir kapısı vardı, bilmiyorum belki bilir misiniz, bertaraf bir kapısı vardı, orası silah deposuymuş. Binbaşı, "onu da teslim et" dedi. Mahmut Bey dedi ki "yahu sen karışma, o bizim depomuz değil, ben depomu teslim eyledim. Sorarlarsa bana "Adliye bana müsaade etti, adliyenin malı" der çıkarım. Bunlar epey bir münakaşa yaptılar. Buradakini, gelen giden İngiliz askerleriyle gönderdiler. Neyse efendim, şimdi Fransız general çağırttırdı yüzbaşmayı, rahmetliyi. Geldi "buyurun" dedi. Kaleye gideceğiz dedi. Oraya birkaç tane jandarma gönderdi, Mahmut Bey, birkaç tane çete ve kale bize geçti. Ordan sonra, "ne yapacağız kalede" dedi. "General biraz gezecekmiş" dediler. Dedi ki "kaleye öyle gidilmez, attan ineriz, ben yayan, sen yayan, üçümüz yayan, gideriz". Sonra, "Borazan nerede?" "borazan burda, onun kabahati olamaz, orada çeteler var, hepimizi de vururlar bunlar olmaz" dediler. "Olur" dediler. Mahmut Bey çekti, beri doğru geldi. Biraz gelince, tercüman çağırdı. "gitsen iyi olur, yüzbaşım" dedi o da "gitmesem gene iyi olur" dedi. Onlar çektiler gittiler. Yüzbaşı buraya geldi. Orada devriye geziyorsa, iki tane bizden, üç tane kendinden giderdi. Akşam bu tarafa gönderdiyse, beş altı jandarmanın omuzuna silahı verdi. Allah cümlelizden razı olsun, ondan da razı olsun! çok duacıyım ben ondan. Çünkü bütün yaptığı işlerin içinde bulundum. Jandarmaların omzuna silahı verir,

“git oğlum duvar dibine, kaya başına” derdi. Ertesi gün, bu taraftaki devriyeyi o tarafa gönderirdi. İş tamam, heyeti çağırmış. Ama bir gün sonra Tahrirat Müdürünü, heyeti içeriye almış, polise izin vermiş. Ben de biraderimle Deveciliğ’e gittim, Deveciliğ’e vardım ki, eskiden bir eşkiya, Cennet Ali derler bir adamcağız vardı. Eşkiyaydı, hani Hükümet kalmadı, askerimiz falan, derken dört tane topal asker şubede, bir manga asker kışlada, İngilizin geldiğinde “sen ardda ne geziyorsun” dedim. “Vallahi”, dedi, “Evliya haber göndermiş bir çete toplansın” diye. “Ben çeteyi topladım, zeytinlikte duruyor, ne emrediyor” deyince ben dedim ki, “ama burda durmayla olmaz arkadaş, Hükümet yok, birşey yok, evine git az ileride evi var, eğer camiden sorarsan bulursun” onu gönderdik. Biradere dedim ki, “iş biraz kokuyor, yürü gidelim”. Oradan çıktık, Mağaralı’ya gelen yol var ya, ora dere idi, oraya dört-beş tane tandır attılar, oradan gelir-geçerdi millet. Oraya gelmeden önce üç tane Fransız devriyesi, iki de bizimkiler beş tane savuştular. Biz biraz ileri vardık, bir adam çıktı, “heyetinizi de aldılar, daha neyiniz kaldı, ne oturuyorsunuz, ne eliniz var, ne diliniz” diyerek seyirtip gidiyor. “Ne için almışlar” falan dedik, savuştu gitti. Onların yanına varıncak, ancak biz Çuhadar’ın evine gelmeden silah takıladı. İki tanesini Çavuş Aliçoğlu vurmuş. Ondan sonra, oradan çıktık biz. Kışlanın önünde bacımın evi var, bacımı oradan aldık, aşağı bizim eve getirdik. Kayserili Nuri dedi ki, “Efe, akşam bir yere gitmeyin, buraya toplanın, olur ya, Ermeniler falan hücum eder”. “Pekiyi” dedik. İki kardeşim vardı, ben onları eve bıraktım ve oraya vardım. 17 kişimiyiz ne. Orası mescit idi, şimdi ev oldu. “Gelen olursa, şurda birinizi çağırın, Ahmet, Mehmet diye, rahmet olasıca, çağırın ki, ha, adamlar bekliyormuş burda diye sesinizi duyarlarsa, gelemezler”. Sabaha kadar idare ettik. Sabahleyin Fedai’nin babası bir Bekir Emmi var, ona dediler ki, affedersiniz, “mahallenin şu tarafı Ermeni, burada da birkaç Müslüman yeri var”. Orada oturanlar, “orada bir yer var, çeteleri oraya gönderelim” dediler. Şimdi oradan bir Türkü getirmişler. Bir de Bakalların oğlu Mehmet vardı, eniştesi silah sesinden korkuyor, çıkmıyor, bir İngiliz filintası var, bunun omuzuna vermişler, bu çocuk gidiyor. Bununla gittik. Bir de bizim Mustafa var, Bekir Emmi de oraya geldi. Arslan Bey’in yanına gittiler. “Böyle buyurun efendim”

dedi, gelen şeyi tebliğ ettiler. İki kardeşimi bir tarafa verdiler, Topçu Mehmet, Çilingir Duran Usta, Demirci Hacı Abdülkâdir Usta, efendim onları bir tarafa, onları bir tarafa, oraları düzenledi. Bizi Arıburnu'na verdi. Orası büyük olduğu için oraya Arıburnu diyorlar. Orası Balcıların evi, oraya vardım ben de. Sabah oldu bize dedi ki “Nuri Efendi, nöbeti deyişin”. Akşam bekleyenlerle deyiştik. Ben de de bir Kara Martin var. Rıfat Dayı'ya “ne yapacaksınız?, buradan görüyoruz, kafa kalkıp kalkıp iniyor”. O da, “çeksene tetiği” dedi. Nasıl memnun oldum, taktım fişegi. Hemen ses oradan çıkmadan biri ben orada dururken üstüme doğru geldi. Hücum etti, ben geriye doğru kaçtım. Orada bir sığınak var, top vurarak duvarı yıktı. Albay içeriye geldi, kenarda durun, akşam yaparız” dedi.

Daha sonra, muhabere tarafından bir haber geldi. “Ya, ne var orada” diye sordum. Biri de “valla Bayazıtgil'in evlerinin yanını bastılar, Ağdere'de Ermenilerin kiliseleri var, gavurların, herhalde orayı bastılar”. Biz hepimiz, o Bekir Emmi, rahmet olasıca, dedemin kardeşi Bekir, Receb'in kardeşi İbrahim, dördümüz seğırtip kapıdan nasıl onlar çıktı, üçü yerleşince, üçünü de yere serdi. Ben kapıya dindim, Bekir Emmi'ye seslendim. Bekir Emmi de ses soluk yok. Ötekini çağırđım, “Bekir yavrum, yaran nerede” dedim. “Böğrüm-den vuruldum Efe Dayı Emmi” dedi. Öteki İbrahim'i çağırđım. İbrahim elini kaldırdı. Bu parmakları fişek nasıl dönderirmiş! Bir parmağı alıp ılık suya koydum. Merkeze haber gönderdik, dört tane adam geldi. Bekir Emmi'yi aldık götürdük. Çuhadar'ın yaptığı evin bir çukuru var, onu oraya gömdük, ötekini de aldık, dediler ki “Kadirpaşa gilin konağında hastahâne var”. Oraya vardık, neferler rahatça yatıyorlar. “Yavrum, bu soğukta bunlar ölür” dedim. Geri aldık, geri getirdik eve. Savahleyin ortalık tantanaya çıktı. Evliya bir mektup göndermiş. Bana Aslan Bey bir pusula yazdı, götürdük. Aslan Bey, “aranızda mahalle birleşsin, temizlensin ortalık” dedi. Ondan sonra, efendime söyleyeyim, o oraya yerleşti, bu buraya yerleşti, icap oldu, vakit tamam, iki gün önce iki tayyare geldi. Tayyareler birşeyler atıldılar. Bunlar, onlara “hazırlanın aşağıdan takviye gelecek” demiş. Aradan üç-dört saat geçti. Bir gürültü çıktı aşağıdan, bir, bir daha, bizim minarenin ne şerefesi kaldı, ne yanı kaldı, o gövdesindeki

yaralar top yarası. Daha sonra, efendim, Divanlı tarafından bir adam geldi. Bizim evde onüç kişi vardı. Karamanlı'dan, Devedinli'den, şey tarafından, gidemeyenler mecbur oradalar. Babamın da bir beşlisi var. Babam dedi ki "Ahmet Çavuş, ne yapsak, yol var, şuraya bir manga getirelim, buraya otururum ben, buraya tabur gelse, fişegim tükeninceye kadar otururum, ne yapalım yavrum dedi. Bir de halamın oğlu var, İngiliz'den esir geldi, içeride uyuyor. Birisi esir orada, birisi buraya geldi. Neyse bu kadar yeter. Hepiniz sağolun, varolun.

Süleymanlı'da Selçuklu Hamamı.
(İşgalde Ermeniler tarafından kilise olarak kullanılmıştır.)

ÜÇÜNCÜ OTURUM

Başkan : Prof. Dr. Refet YİNANÇ

Başkan Yardımcısı : Okutman Yalçın ÖZALP

KONUŞMACILAR VE KONULARI

Em. Kur. Alb. Ferhat BAŞDOĞAN

“Kahramanmaraş’ın Kurtuluş Savaşı”

Öğretmen Cezmi YURTSEVER

“Ermeni Probleminin Analizi, Tarihi Fiyaskolar ve Kahramanmaraş Gerçeği”

KAHRAMANMARAŞ'IN KURTULUŞ SAVAŞI

Em. Kur. Alb. Ferhat BAŞDOĞAN*

Bugün Kahramanmaraş'ın Kurtuluşu'nun 66. yıldönümünü kutuluyoruz. Kahramanmaraş'ın Kurtuluş Destanı bugüne kadar olduğu gibi, bundan sonra da nesilden nesile anlatılarak sonsuza kadar sürüp gidecektir.

Burada sizlere millî mücadele sırasında cereyan eden olaylardan ziyade, tarafların hazırlıkları, savaş sırasında ve savaştan sonra yazılan ve söylenenler anlatılmaya çalışılacaktır. Şunu önceden belirtmek isterim ki, bu savaş orduların karşı karşıya geldikleri klasik bir savaş değildir. Bir tarafta, bir tümene ulaşan tam teşkilat ve teçhizatlı Fransız birlikleri ve onların silahlandıkları Ermeniler; diğer tarafta muntazam teşkilatı, silah ve cephanesi, hatta birkaç yedek subaydan başka sevk ve idare elemanı bulunmayan ve fakat millî hisleri ve dini inançları kuvvetli, yüzyıllardır bağımsız yaşadığı ana-vatanını işgal kuvvetlerinden kurtarmaya çalışan Kahramanmaraş halkı!...

Bugünlere nasıl gelindi, önce savaş öncesi olaylara kısaca bir göz atalım.

Birinci Dünya Savaşına İttifak Devletleriyle birlikte katılan Osmanlı İmparatorluğu, 7 cephede kahramanca savaşmış olmasına rağmen, lojistik desteğin yetersizliğinden yenik düşmüş ve 30 Ekim 1918 günü Limni Adası'nın Mondros Limanı'nda Ateşkes Anlaşması imzalamıştı. Osmanlı İmparatorluğu temsilcilerinin Boğazlar dışında memleketin hiçbir yerinin işgal edilmeyeceğine inanmalarına rağmen, anlaşmanın 7. maddesindeki boşluklardan yararlanan müttefikler, emniyetlerinin tehdit edildiğini ileri sürerek memleketin stratejik

---

* Genelkurmay ATASE Başkanlığında Araştırmacı.

ve ekonomik değeri büyük olan bölgelerini işgal etmeye başladılar. Bu işgallerden Maraş Şehri de nasibini almakta geç kalmayarak 22 Şubat 1919 günü İngilizler tarafından 4.000 kişiden oluşan bir Hint süvari alayı ile işgal ediliyordu¹. Daha sonra aralarında yapılan bir anlaşma ile İngilizler, 29 Ekim 1919 günü Maraş'ı Fransızlara teslim ederek çekilip gittiler. Şehir halkı Fransızlar ve onların destekledikleri Ermenilerle başbaşa kaldı.

Maraş halkı milliyetine, dinine ve toprağına bağlı, çalışkan ve sakin olup, sade bir hayat yaşamaktadır. Her ne pahasına olursa olsun bayrağının gölgesinde yaşamaya kararlıdır.

1914 yılı sonlarına ait bir istatistiğe göre Maraş sancağında 152.645 Türk, 32.322 Ermeni ve 34 Rum vardır². Bu üç toplum Birinci Meşrutiyet'e kadar Zeytun kasabası dışında dostca beraber yaşamışlardır.

Fransızların, Ermenileri desteklemeleri ve Türklere yapılan baskıları hoş görmeleri, Türk halkını tedirgin etmeye başlamıştır.

Sonunun nereye kadar varacağı belli olmayan ve her gün biraz daha artan baskılar karşısında, bu iki azılı düşmana karşı bir şeyler yapmak gerekiyordu. Ancak, kışlada Fransızların kontrolünde bulunan bir piyade takımı, iki makineli tüfek ve iki âdi ateşli toptan başka askeri bir birlik yoktu. Fransız kuvvetleri ise, bir piyade alayı, iki süvari bölüğü, dört topçu bataryası, dört zırhlı otomobil, altı nordanfilt (4 sm. lik top) ve bir Ermeni taburu olmak üzere 4.500-5.000 Fransız ile 2.000 kişilik bir Ermeni birliğinden oluşuyordu³. Ayrıca takviye kuvvetleri de gelebilecekti.

Bu üstün düşmana ancak maddî ve manevî teşkilatlanmak suretiyle karşı konabilirdi. Görünürde Mustafa Kemâl'in manevî desteğinden başka bir şey yoktu. Şehrin muhtelif mahallelerinde toplantılar

1) Gnkur. ATASE Bşk. lığı Arşivi No: 1-218 Dos. No: 154.

2) Proportion des populations Musulmanes, Greques et Arméniennes en Asie Mineure d'après la statistique officielle de 1914, Gnkur. ATASE Bşk. lığı Arşivi No: 1541, Dos. 3.

3) Gnkur. ATASE Bşk. lığı Arşivi No. 5 / 2306, Dos. 3,

yapılıyor ve durum tartışılarak bir çare aranıyordu. Ermeniler ise taşkınlıklarını hergün biraz daha artırıyor, masum insanlar öldürülüyor, her defasında olaylara sebep olarak Türk halkı gösteriliyordu. İşgal kuvvetlerine yapılan müracaatlar bir sonuç vermediği gibi, üstelik şehrin ileri gelenleri Halep'e sürülmekle tehdit ediliyordu. Diğer taraftan da Fransızlar, Ermenileri silahlandırmaya başlamışlardı.

Durumun dayanılmaz bir hâl alması üzerine Sivas'ta bulunan Hey'et-i Temsiliye'yle ile Elbistan üzerinden irtibat kuruldu. Bu sırada Mustafa Kemâl, Maraş'ta Müdafaa-ı Hukuk Cemiyeti'nin kurulması için temasta bulunmak üzere Elbistan'a önce Bnb. Sudi Bey'i, sonra da Sivashlı Ali Bey'i göndermişti.

28 Ekim 1919 günü Dr. Mustafa ve kardeşi Eczacı Lütfü, Kadıoğlu Hacı Hasan ve oğlu Ziya, Sarıkâtipoğlu Mehmet, Kocabaşoğlu Ömer ve Muallim Hayrullah'tan oluşan bir grup Elbistan'a giderek Bnb. Sivashlı Ali Bey'le görüştüler ve Maraş'ta kuvâ-ı milliye'nin kurulmasına karar verdiler.

Bu sırada Maraş ve Ayıntap'ta halkı teşkilatlandırmak için, Mustafa Kemâl tarafından Yzb. Kılıç Ali ve süvari Yzb. Yürük Selim Beyler görevlendirilmişlerdi. Yapılan görev bölümüne göre, Yzb. Kılıç Ali Bey Pazarcık'ta Atmalı Aşireti Reisi Yakup Hamdi ve Memik Ağa ile birlikte halkı teşkilatlandırarak, Fransızların Antep üzerinden Maraş'taki birliklerini takviye etmelerine engel olacak bir kısım kuvveti ile de Eloğlu bölgesine intikal ederek İslahiye-Maraş yolunu kapayacaktı.

Yzb. Yürük Selim Bey, Göksun'da teşkilatlanacak, düşmanın Maraş'tan daha kuzeye ilerlemesine engel olacak ve gerektiğinde Maraş'taki muharebelere katılacaktı.

Eczacı Lütfü Bey bir kısım arkadaşıyla birlikte Bertiz köylerini teşkilatlandırarak ve Pazarcık'tan gelecek kuvvetlerle Eloğlu bölgesinde düşmanın Adana ve İslahiye bölgesinden gelmesi muhtemel kuvvetlerine karşı koyacaktı.

Bnb. Sivashlı Ali Bey, Elbistan Müdafaa-ı Hukuk Cemiyeti Başkanı Nâkipzâde Mehmet Bey ve arkadaşları birlikte Maraş ile Hey'et-i

Temsiliye arasında irtibatı sağlayacak, temin edebileceği silahlar ve teşkil edebileceği birliklerle Maraş'ı destekleyeceklerdi.

Bunların dışında, Maraş'a yardım için çalışan bir Andırın kasabası vardı. kuvâ-ı milliye kumandanlığına Yayıoğlu İbrahim Ağa getirilmiş, arkadaşları ile çalışmalara başlamışlar ve hazırlanan ilk müfreze Maraş'a gönderilmişti. Diğer taraftan 300 kişilik bir birlik Adana'dan Maraş'a gönderilmesi muhtemel Fransız takviye ve ikmal maddelerinin taşınmasına engel olmak üzere Osmaniye ile Bahçe İstasyonları arasında demiryolunu tahrip için görevlendirilmişti⁴. Bunların dışında, Çukurova'nın doğusunun kurtarılması ile görevli Yzb. Osman Tufan, Andırınlıları Kadırlı'nın kurtuluşu ile de görevlendirmekte idi.

Maraş'a yardım için kasabalar birbirleriyle yarışmasına faaliyet hâlinde idiler. Göksun'da hazırlanan müfreze ve ikmal maddeleri Maraş'a gönderilmeye başlanmıştı. Yürük Selim Bey de 120 piyade ve 80 süvari ile 2 Şubat 1920 günü Maraş'a ulaştı⁵. Daha sonra Yürük Selim Bey'i 500 kişilik bir kuvvetle Bahçe civarındakimuha rebelerde görüyoruz⁶.

Afşin ve mülhakâtı kuvâ-ı milliye Kumandanı Köfteciâde Şükrü imzası ile Ankara'da Hey'et-i Temsiliye Riyasetine şu telgraf çekiliyordu:

“Binboğa'nın cesur sükenâsından (sâkinlerinden) iki yüz elli kadar efradımıza Elbistanca silah yetiştirilemediğinden, yalnız elli silah alınabilmektedir.

Silah vürûdunda ba'de't-teslim arkamızdan yetişmek üzere, elli beş silahlı ve altmış neferle müstainenbillah (Allah'ın yardımıyla) elyevm Maraş'a müteveccihen hareket olunduğu bera-ı malumat arz olunur 10.2.1336⁷.

4) Gnkur. ATASE Bşk. lığı Atatürk Özel Arşivi, No: 24, Dos. 1336/13-3, F-21.

5) Gnkur. ATASE Bşk. lığı Yayınları; Türk İstiklâl Harbi, C. IV, Güney Cephesi, Ankara Gnkur. Basımevi, 1966, s. 93.

6) a.g.e.; s. 74.

7) Gnkur. ATASE Bşk. lığı Atatürk Özel Arşivi, No: 24, Dos. 1336/13-3, F. 40.

Maraş'ta hazırlıklar devam ediyordu. Elbistan'dan temin edilen 400⁸ ve Maraş Jandarma Bölüğü deposundan gizlice alınan 800⁹ silah halka dağıtılmış ve 1.500 kişilik bir çete grubu teşkil edilmişti. Bunların dışında bütün Maraş halkı, kadını, yaşlısı, genci eline geçirdiği balta ve sopalarla çarpışmaya hazırды.

Şimdi biraz geriye dönerek, teşkilatlanma ve çatışmalar dışındaki olaylara göz atalım:

Maraş'a bir İngiliz generali gelmiş, görüşmek üzere şehrin ileri gelenlerini hükümete çağırmişti. İlk ses Dr. Mustafa'dan geldi. "Maraş İngilizlere mi intikal ediyor? Bunu mu tebliğ edecekler? Eğer böyle bir şey varsa ölüm müraccahtır (tercih edilir). Ulu Allah'ım şimdi canımızı al. . . . ." diye dua ediyordu¹⁰.

Ekim 1919 ayının 15'inden sonraki bir gün İngilizlerin gidip Fransızların geleceği haberi yayılmıştı. Dr. Mustafa'nın tertibi ile Ulucamiide bir miting düzenlendi. Fransızların gelmesine kimse rıza göstermiyordu. Neticede "Maraş mütâreke nihayetine kadar işgal altında bulundurulacaksa, İngilizlerin kalması daha muvafık olduğundan bahisle, Fransızların gelmesine taraftar olmadıklarından, İngilizlerin Maraş'ta bırakılacağına dair cevabın beklendiği"¹¹ mealinde bir telgraf yazılarak İstanbul Hükümeti Hâriciye Nezareti vasıtasıyla, İngiliz ve Amerikan sefirlerine, askerî mümessillerine ve hâriciye nâzırlarına çekildi.

Fransızların gelmesi ve Uzunoluk hadisesi halkın huzurunu büsbütün kaçırmış, mahallelerde birbirinden habersiz toplantılar başlamıştı. 24 Kasım 1919 günü Veziroğlu Mehmet'in evinde toplananlar, aralarında sekiz kişilik bir heyet seçerek "Milletin ve vatanın selameti uğrunda feda-ı can edeceğime ve meşru millî teşkilatımıza karşı hainlik edenlerin velev öz kardeşimiz olsa dahi idamına ve sır saklayacağıma vallahi ve billahi"¹² şeklinde yemin ettiler. Bundan

8) Gnkur. ATASE. Bşk. lığı Arşivi, No: 1-218, Dos. 146.

9) a.g.e., 1-218, Dos. 154.

10) Adil BAĞDATLIOĞLU, İstiklâl Harbinde Maraş, İstanbul, 1942, s. 26.

11) a.g.e., s. 32

12) Gnkur. ATASE Bşk. lığı Yayınları, Türk İstiklâl Harbi, a.g.e. s. 75.

sonra ayrı ayrı birbirlerinden habersiz çalışmakta olan gruplar arasında birleşmeler başladı.

27 Kasım 1919 günü meydana gelen bayrak olayından sonra 28 Kasım 1919 Cuma günü sabahı kaleye karşı bulunan evinden kaledeki Türk Bayrağı'nın indirilerek yerine Fransız Bayrağı'nın çekilmiş olduğunu gören Avukat Kısakürek Mehmet Ali, halkı galeyane getiren bir beyannâme hazırlayarak Ulucamiide abdest alınan ve Camiin içinde girenlerin görülebileceği yerlere göze çarpacak şekilde astırdı. Bu beyannâmede şöyle diyordu:

“Âlem-i İslâma Hitab!

Ey millet-i necibe-i islâmiyye! Vaktine hazır ol. Binüçyüz senedir Allah'ını, Peygamber'ini senden memnun ettiğin bir din ölüyor. Yani ecdâdının, kanı bahasına fethettiği bir kalenin burundaki Alsancağın bugün Fransızlar tarafından indiriliyor. Şimdi acaba bunu geri yerine koyacak sende birkaç yüz İslâm kanı ve gayreti hiç mi yok? İğtişâş arzu etmeyelim. Yalnız pürvekâr ve azamet olarak sade o alsancağımızı geri yerine koyalım. Tekrar kemâl-i azamet ve mehabetle yerlerimize avdet edelim. Korkma seni buradaki birkaç Fransız kuvveti kıramaz. Sen mevcudiyetini gösterecek olursan, değil birkaç yüz Fransız kuvveti, hatta bütün Fransız milleti kıramaz. Buna emin ol.”¹³ Ve aynı gün bayrak yerine çekildi.

Şehir içinde ayrı ayrı faaliyet gösteren topluluklar 29 Kasım 1919 günü bir araya geldiler. Yapılan toplantı sonunda 10 kişilik bir heyet teşkil edilerek başkanlığa Arslan Bey seçildi ve merkez olarak Ulucamii medresesi ayrıldı. Bu suretle Maraş'ta Müdafaa-i Hukuk Cemiyeti kurulmuş oldu. Şehir on bölgeye ayrıldı ve bölge sorumluları tayin edildi.¹⁴

6 Aralık 1919 günü Antep işgal kuvvetleri komutanı General Querette Maraş'a gelmişti. Şehrin ileri gelenlerini ve memurları toplayarak, Pazarcık'ta faaliyet gösteren Kılıç Ali'nin himaye edilmesini ve yakalanarak teslimini istedi. Orada bulunanlardan Refet

13) Adil BAĞDATLIOĞLU, a.g.e., s. 53.

14) Gnkur. ATASE Bşk. lığı Tarih Yayınları Türk İstiklal Harbi, a.g.e. s. 76.

Hoca “Kumandan Bey, himayeden, medeniyetten bahsediyorsunuz, fakat kötülükler yaptırıyorsunuz. Kadınlara taarruz edildi. Sebepsiz ve sonuçsuz olarak birçok canlara kıyıldı. Ermenileri silahlandırıyor-sunuz. Bu kadar işleri yapmaya iktidarınız yetiştiriyor, eşkiya başı dediğiniz adamı tutamıyorsunuz...” dedi¹⁵. Bu konuşmaya kızan General daha ileri gidmeden toplantıya son vermişti.

Bu olaylardan sonra Çukurova Camii Ermeniler tarafından bombalandı. Bu olayla ilgili olarak Evliya Efendi'nin delalet ve gayreti ile 17 Aralık 1919 günü 447 imzalı bir protesto hazırlanarak 21 Aralık günü General Querette'e verildi. Bu beyannâmede:

“Şerâit-i mütâreke hilâfına memleketimizi işgal eden İngiliz kuvve-i askeriyyesi yerine aynı vazifeyi ifa etmek üzere Fransız kuvve-i askeriyyesinin ikâme edildiği ve her iki kuvvetin vazife ve salâhiyetinde hiçbir fark olmadığından bahsile Hükümeti Osmaniyyenin icrâ-ı hükümette serbest bırakılacağı müştereken neşredilen beyannâmeden anlaşılmıştı. Aradan az bir müddet mürûr eder etmez Maraş'a gelen Cebelibereket “Gouverneur militaire”i Andra, Maraş Governörlüğünün dahi uhdesine tevdi edegeldiğini ve müştereken ifâ-ı vazife etmek üzere hükümetten daireler tahsis edilmesini ve polis ve jandarma dairelerine müdahale edeceğini beyan etmiş ve eyyam-ı mukademesiz olan Cuma günü Kaleden Osmanlı bandırasını indirmesi üzerine Maraş'ta bir heyecan-ı millî vukuuna sebebiyet vermiştir. Birkaç gün evvel Maraş'a teşrif eden General Querette cenapları dahi, Maraş'taki mevcut kuvvetlerini tezyid; tayyareler, toplar getirerek memleketimizi tahkim ve bu suretle bazılarının tecziye edileceğini beyan etmiştir. Fransız kuvve-i askeriyyesi efrâd ve ümerâsına muhabbet ve hürmet-perverde edilmekte olduğu ve muhal-i asayiş hiçbir hâl ve hareket mevcut olmadığı halde bugün külliyetli miktarda asker ve top ve mitralyöz gibi mühimmât-ı harbiye getirilip mahallât aralarındaki kiliselere yerleştirilerek, kasabamız bir sahneî harp haline konulmuştur. Şu hâf altı buçuk asırlık mevcudiyet-i tarihiyyeye mâlik olan Devlet-i Aliyye'nin pek kıymettar bir parçası bulunan ve yüzde doksan itibarile ekseriyeti Müslümanlar teşkil eden livamızı Anavatanımız-

15) Adil BAĞDATLIOĞLU, a.g.e., s. 68.

dan ayırmak maksadına matuf olduğunu anlatmıştır. Ve musalâha için yegâne düstûr ittihaz edilip düvel-i mutelifece kabul buyurulan Vilson prensiplerinin 12. maddesine muhalif görülmüştür. Millet-i İslâmiyenin kalbinde şu suretle azim bir heyecan uyandıran işbu harekâtı ve lüzumsuz tahkimâtı şiddetle protesto eder ve mütâreke ahkâmına ve sâlifü'z-zikr Vilson prensiplerinin 12. maddesine riâyet ve izhar-ı adalet buyurulmasını ve umûr-ı Hükümet ve zâbitamıza müdahale edilmemesini ve aksi hâlde mesuliyet kabul edilmeyeceğini maalihtiram arz ederiz.”¹⁶ deniliyordu.

Halkın sabrı taşmakta idi. “Maraş bize mezar olmadıkça, düşmana gülzâr olmaz!” sözü dillerde dolaşmakta ve “Ya istiklâl ya ölüm!” parolası yayılmakta idi.

21 Ocak 1920 günü General Querette yine şehrin ileri gelenleri ile memurları toplamış ve “Kılıç Ali'nin Fransız komutanlığını tehdit etmesi ve Türk çetelerinin Antep-Maraş yolunda gidiş geliş engel olması ve kuvvetlerimize saldırması Fransız hukukuna karşı gelmektedir. Bunların Maraş'tan idare edildiği sanılmaktadır. Bundan dolayı bütün sorumluluklar Maraşlılara yöneltilcektir. Eğer bu sorumluluğu kabul etmiyorsanız Fransız askerleriyle birlikte Kılıç Ali'yi yola getiriniz.”

Bu konuşmaya karşı Refet Hoca “Bir subay veriniz, biz de birisini yoldaş edelim. Gitsinler, gördüklerini anlatsınlar bakalım, Pazarlık'a göndereceğiniz kuvvet bir iş yapabilecek mi”¹⁷ diye cevap vermişti. Bu konuşma üzerine General, Mutasarrıf ve ileri gelenlerden bir kısmını alıyordu. Bu olay heyecanı büsbütün artırdı. O sırada atılan bir kurşunun bir Türk jandarmasını yaralaması ve Hükümeté doğru ilerlemekte olan bir Fransız birliğine Türkler tarafından ateş açılması ile savaş başladı. Ve Maraş Müdafaa-i Hukuk Cemiyeti Başkanı Arslan Bey'in “Arkadaşlar! Harp başlamıştır. Allah'ın inayeti, Peygamber'in ruhaniyeti, din kardeşlerinin fedakarlığı ile her şey göze alınmıştır. Vatanımız tek kişi kalana kadar düşmana teslim olmayacaktır. Gayret bizden yardım Allah'tan...” Ve mücadele başladı.

16) a.g.e.; s. 68, 69.

17) Gnkur. ATASE Bşk. lığı Yavınları, Türk İstiklâl Harbi, a.g.e. s. 88.

Üstün kuvvetlere karşı başlayan ve 22 gün süren bu savaş 11-12 Şubat 1920 günü Fransız ve Ermenilerin yenilerek çekilmeleriyle son buldu. Böylece Türk millî mücâdelesinin ilk zaferi kazanılmış oldu.

Maraş halkı bu savaşta 200 şehit ve 500 kadar yaralı vermiş, 7 mahalle tamamen, 3 mahalle kısmen yanmış, 8 cami, 15 okul kullanılmaz hâle gelmişti. Fransızların 1.000 ve Ermenilerin 1.500 kadar zayıat verdikleri sanılmaktadır.¹⁸

Şimdi biraz da Fransızlarla Ermenilerin durumlarına bakalım:

30 Ekim 1919 günü İngilizlerden şehri teslim alan Fransızlar, Maraş'ı da Asya ve Afrika'daki müstemlekeleri gibi yöneteceklerini sanıyorlardı. Yaradılışından beri bağımsız yaşamış Türk halkının karakteri ve yapısı hakkında hiç bilgileri yoktu. Daha birkaç yüzyıl evvel Alman İmparatoru Şarlken yenilen Kralları I. François'nun himayesi için Kanunî Sultan Süleyman'a baş vurduklarını unutmışlardı.

Uzunoluk'ta "Burası Türklerin değildir. Fransız memleketinde peçe ile gezilmez" sözünün cevabını Sütçü İmam'dan,

Kaledeki Bayrağı indirerek yerine Fransız bayrağını çektiirmenin karşılığını, 24 saat geçmeden Maraş halkından,

Türk Bayrağı'nı bir bez parçası olarak değerlendirmenin cevabını Âşikoğlu Hüseyin'den,

"Hükümetiniz bizden ödünç para almıştı. Ona karşılık buralarını bize verdi" sözünün cevabını bir köylüden,

Fakir halka dağıtılmak üzere vermek istedikleri 150 altını "Maraş'ta fakir yok" cevabını Belediye Reisi ve Müftü'den almışlardı.

Cevapsız hiçbir şey kalmamış, Dr. Mustafa, Refet Hoca, Evliya Efendi, Kısakürek Mehmet Ali, Hoca Ali Sezai Efendi ve bütün Maraş halkından almışlardı.

18) Gnkur. ATASE Bşk. Iğt Arşivi, No: 5, Kls. 2306, Dos. 3.

Maraş harbine katılan Fransız yedeksubay Paul du Véou “La Passion de Cilicie” (Kilikya Faciası)–1919–1920 Siyasî ve Askerî Olaylar-isimli eserinde özetle:

“4 Ocak tarihinden itibaren Osmaniye ile Bahçe arasında devamlı olarak demiryolu tahrip edildi, trenler raydan çıkarıldı. Sarılar, Belpınarı ve Eloğlu’nda baskına uğradık, Eloğlu civarındaki düşmanı imha etmek için İslahiye ve Maraş’tan gelen birliklerimiz zamanında buluşamadılar. Çünkü Bnb. Corneloup, dağlarda dolaşıp yolunu şaşırarak geç kalmıştı.

Maraş’a erzak ve mühimmât götürmek için hazırlanan 115 devenin 35’i daha ilk günden kaçırılmıştı. Hareket eden 80 deve ise Sarılar’da baskına uğradı, bazı malzemeleri alıp kaçanların peşine düşen müfrezemiz takip sonucu bir kısmını buldular. Bu arada, üzerine “İhtirasınızı bununla köreltip mezarınızı kazacağız” şeklinde Türkler tarafından yazılmış bir tahta parçası bulundu. Aşırı soğuktan Senegalli askerlerimizin hareketi güçleşiyordu.

7 Şubat 1920 günü Maraş’a vardığımızda şehir harebeye dönmüş, kesif bir sis tabakası ve yangından çıkan dumanlarla kaplı idi.

8 Şubat 1920 günü kışla istikametinde taarruza geçtik, eski ve tecrübeli kurmay subayların sevk ve idaresi altında Türk piyadeleri kendilerine çizilen muharebe hattı üzerinde gayet ustalıkla bir çukurdan diğerine sıçrayarak kuzeydeki tabyalara çekilmekte idi. (Bilindiği gibi Maraş’ta kurmay subay yoktu. Son zamanlarda Bnb. Hasan, Yzb. Mahmut ve Sv. Yzb. Kâmil isminde üç subay Maraş’a gelmişti). Her Türk neferinde bir mavzer, bir otomatik tabanca, iki tüfek bombası ve bir kama vardı. Düşmanın ağır ve hafif makineli tüfekleri hareketimizi güçleştiriyordu. Elbistanlı çeteler durmadan nara atıyorlardı. Bunları susturmak için 65’lik toplar kullandık, 77 Türk’ün savunduğu tepeyi ancak saat 10.00’da alabildik (Çetelerde birer tüfekten başka bir şey olmadığı herkesçe bilinmektedir).

Bu sırada şehirde papazların komutasında 2.000 kadar Ermeni düşmanla çarpışyordu.

General Quérette muharebenin başından beri birlikleriyle irtibatını kaybetmişti. Bu affedilmez bir hata idi. Bu durum karşısında emir-komuta bozulmuş, küçük birlikler hatta erler kendi insiyatifleri ile hareket etmek zorunda kalmışlardır.

Erzak ve cephâne sıkıntımız hergün biraz daha artıyordu. 30 Ocak 1920 günü Türkler umumî karargâhımızı 77'lik toplarla (!) ateşe başladılar.

9 Şubat günü şehrin güneyinde bulunan Ermenileri korumak için Bnb. Corneloup komutasında on piyade ve üç makineli tüfek bölüğü görevlendirildi. O gün Türklerin baskıları daha da artmıştı. Kitleler hâlinde hücumla kalktılar. Bu arada bizim Urfa'ya gideceğimiz şayiası çıktı. Bunu duyan Ermeniler "Bizi bırakıp nereye gidiyorsunuz?" diye feryada başladılar.

Kar iki metreyi bulmuştu, sonra tipiye çevrildi —20 C'nin altında soğukta hareket imkânı kalmamıştı.

Maraş'tan çekilirken taşıyamayacağımız bütün malzemeyi imha ettik, ancak bu suretle şerefimizi kurtardık" diyordu.

Ermeniler ise, Fransızlarla beraber çekip gitmişler, ancak bütün yaptıklarını ve söylediklerini unutan bir kısım Ermeni ruhanî liderleri, tekrar Maraş'a dönmenin yollarını aramaya başlamışlardı. Bunlardan Ermeni Katolik Murahhası Serpiskopos Avadis başkanlığında bir grup Ermeni, Hey'et-i Temsiliyye Riyaseti'ne gönderilmek üzere Kayseri Mutasarrıflığı'na verdikleri dilekçede:

"Asırlardan beri her türlü hukuka mazhariyetle şu topraklarda kendileriyle birlikte mes'udâne emrâr-ı hayat edegeldiğimiz Müslüman vatandaşlarımızla son zamanlarda te'sirât-ı hâriciyyeye kapılan bazı bedhevanın ilkaen iftira cuyanesi yüzünden hâsıl olan nifak ve şikâki maateessüf iki unsur arasında envai mücadele ve mukateleyi intaç ve cümleyi müteesir ve dilhûn etmekle beraber gerek metbu-ı mefahirimiz Padişahımız Efendimiz hakkındaki rabîta-ı kaviyyemizi ve gerekse bu toprakta İslâm ve Türk vatandaşlarımızla beraber ilelebet yaşamak ve ölmek arzusundaki azmimizi kat'iyen haleldâr etmemiştir. Buradaki Amerikalı muhiplerimiz de işhat edebileceği-

miz veçhile bu ciheti hiçbir kuvvetin taht-ı tesirinde olmaksızın maa'l-iftihar arz eder. Vatan-ı azizimizin saadet ve selamet-i aliyesi için vatandaşları mızla hem-dest-i vifak olarak çalışmak hususundaki emel ve arzu-i umû-i kat'imizi nazar-ı dikkate alarak her iki unsur arasındaki ihtilafât ve suitefehhümâtın tamamen izale ile muhadenet-i sâbıkamızın iâdesi, milletimiz hakkında bir kat daha ulüvv-i cenab ve şefkat gösterilmesini ve işbu ârizamızın suretlerinin telgrafla Üçüncü Kolordu Komutanlığına ve Ankara Hey'et-i Temsiliye vasıtâsıyla İtalya mümesesilliğine iblağ buyurulmasını öteden beri enva-ı nâm ve lutf-perverde olduğumuz Hukümet-i seniyyemizden kemâl-i tehâlûkle tazarru ve istirham eyleriz. Ol bapta.¹⁹

Ermeni Katolik Murahhası	Ermeni Murahhası Vartabet Haçador	Ermeni protestan Reisi Ruhanisi
Serpiskopos Avadis		Abraham
Abraham Saroksan	Bedros Darkop	Daçar Daksiyon
Şükrü Akrepyan	Agop Kılıçyan	Kirkor Çadaryan

Bu dilekçe 8 Nisan 1336 tarih ve 2 / 59 numara ile Hey'et-i Temsiliye Riyaseti'ne gönderilmiş, bir sureti gazeteye ve Hâlîde Edip Hanım'a verilmiştir.

3. Kolordu Komutanlığının 16 Şubat 1920 gün ve 739 sayılı şifresinin ilgili maddelerinde de özet olarak şöyle denilmekte idi:

“Maraş'ta Latin Kilisesi Ruhanî Reisi ve Ermeni büyükleri tarafından Dahiliye Nezaretine çekilen ve benzeri Kolordu'ya gönderilen telgrafla Fransızların Maraş'a gelir gelmez zorla bazı ev ve kiliseleri işgal ettikleri, Türklere karşı dostâne duygularını belli edenleri sıkıştırdıkları ve hapis ettikleri, bir kısmını da beraber götürdükleri, memleketi yakarak binlerce Ermeni kanına girdikleri ve Fransızlar gittikten sonra can, mal ve namus hususunda her gün rahat ve emniyette oldukları bildirilmişti.²⁰

19) Gnkur. ATASE Bşk. İğr Arşivi, Arşiv No: 1-105, Belge No: 53.

20) Gnkur. ATASE Bşk. İğr Yayınları Türk İstiklâl Harbi, a.g.e. s. 98.

Savaş sırasında aslan kesilen Ermenilerin yenilince ne duruma geldikleri ve bütün yaptıklarının sebebi olarak Fransızları gösterdikleri bu belgelerden açıkça anlaşılmaktadır.

Kuruluş Savaşı'na Fransız birliklerinde asker olarak katılan bir Ermeni genci Elazığ'daki bir Ermeni arkadaşına 24 Şubat 1920 tarihli mektubunda şöyle yazıyor:

"Maraş'a gelişimizin üçüncü günü çarpışma başladı. 22 gün sürdü. Bu süre içinde haşlanmış buğday, kedi eti yedik. Çarpışmalarda ben yaralandım, arkadaşlarım öldüler. Çekilirken yolda karlar üzerinde birçok insan soğuktan dondu. Paralarımı kaybettim, buna yanmıyorum. Yalnız üç yıldan beri hizmet gören 3... Ermeni askerimizi kaybettik, buna ağlıyorum. Son günlerde Ermenistan kurulacaktı. Bu olmadı, bizim başımıza patladı."²¹ Sonuç olarak mektup her şeyin bittiğini anlatıyordu.

Şimdi de Maraş'ın kurtuluşu hakkında Atatürk ve diğer kişilerin görüşlerine bakalım:

Şifre

11.2.36

20, 12, 3 ve 13. Kolordulara

Bera-ı malumât 15, 14. Kolordulara

5, 61, 56, 9 ve Halit Bey Kumandanlıklarına ve Rafet Bey'e ve bir suret-i Hey'eti Merkeziyelere ihdası sem'i olunur.

Fransızların teslihten ettikleri Ermenilerle beraber, bütün işgallerinde bulunan mıntıkada icrâ-ı mezalim eylemekle iktifa etmeyerek Maraş'ta bulunan dindaşlarımıza karşı katliâm yapmaktadırlar. Maraş ahali-i islâmiyesi düşmanın fâikiyyetine rağmen kemali şeref ve namusla mukavemet ve müdafaa etmektedirler.²²

.....

Mustafa Kemâl
İmza

21) Türk İstiklâl..., a.g.e., No: 5/1774, Dosya No: 5/8.

22) Gnkur. ATASE Bşk. İğti Arşivi, No: 1-105, Dos. 17, F. 3

Maraş'ın kurtuluşu üzerine 12 Şubat 1336 (1920) tarihli Hey'et-i Temsiliye nâmına Mustafa Kemâl imzasıyla Maraş Müdafaa-ı Hukuk Cemiyeti'ne, Maraş Belediye Riyaseti'ne ve Maraş'ta Kuvâ-ı Milliye Kumandanı Kılıç Ali Bey'e şu telgraf çekilmişti:

“Medeniyet-i garbiyyenin pişvası olduğunu iddia eden Fransızların zulüm ve itisafına ve on asırdan beri milletimizin câri olan hâkimiyet-i fiiliyesinin ref' ve imhasına karşı silah müdafaasını istemale mecbur olup, yirmi güne karib bir zaman zarfında Ermenilerle birleşen düşman kuvveti ile her türlü mahrumiyetler içinde çarpışan ve nihayet muvaffak olan Kahraman Maraşlıları bütün memleket nâmına tebrik ve tazize şitâb ederiz.

Maraşlılar bu kahramânâne müdafaaları ile dava-ı milliyyenin uluvviyyetini ve milletimizin yaşamak, müstekillen yaşamak hususundaki irade-i aliyyesini bütün cihana ibraz ettiler. Şuhedâmıza dualar, selamlar.”²³

Aynı tarih ve “Tehiri gayr-i câizdir” ibaresiyle Hey'et-i Temsiliye nâmına Mustafa Kemâl imzası ile bilumum müdafaa-ı Hukuk Cemiyetlerine de şu telgraf çekilmişti:

“Düşman taarruzuna karşı kahramanca silaha sarılan Maraşlı kardeşlerimiz yirmi güne yaklaşan bir zamandan beri kan ve ateşler içerisinde istilacı Fransızlara, onların siahlendirdiği hunhâr Ermenilere karşı savaşmakta idiler. 10-11 Şubat gecesi düşmanı Islahiye istikametinde firara mecbur ederek mevcudiyet-i milliyyelerini kazanmaya muvaffak olmuşlardır.”²⁴

15. Kolordu Komutanı Kâzım Karabekir Paşa 13 Şubat 1336 (1920) tarihinde Maraş Mutasarrıflığı'na şu telgrafı çekiyordu:

“Maraş kahramanlarının Türklüğe has olan celâdet ve fedakarlıkları neticesinde sevgili bayraklarımızın yine Maraş üzerinde dalgalandığını haber almakla bütün Kolordu en büyük sevinçler duy-

23) Gnkur. ATASE Bşk. İlgı Atatürk Özel Arşivi No: 2, Kls. 24. Dos. 1336/13-3, F. 43-8.

24) a.g.e.; No: 5, Kls. 2219, Dos. 4.

maktadır. Öldünüz, fakat Türklüğü öldürmediniz. Tarih-i millimize kanınızla ve hayatınızla emsalsiz bir menkibe-i celâdet yazdınız. Maraşlıların ve sizin alınızdan öper, Kolordu'mun hissiyât-ı samimânesini arz eylerim.²⁵

Aradan yarım yüzyıl geçmesine rağmen tazeliğinden hiçbir şey kaybetmeyen Kahramanmaraş'ın kurtuluşunun 48. yıldönümünde İsmet İnönü, Vâli Necmeddin Karaduman'a (Hâlen TBMM. Başkanı) çektiği telgrafta:

“Maraş'ın kurtuluş gününü kutluyoruz. Bu günde Maraşlıların babaları, Türk milletinin en yüce meziyetlerini göstermişlerdir. En ümitsiz günde dünyanın galiplerine meydan okumuşlar, Türklere mahsus olan bükülmez irade, sınırsız kahramanlık vasıflarını ispat etmişlerdir.

Maraşlılar, millî mücadele gâzileri ve şehitleriyle övüneceklerdir. Onların övünmesine Türkiye'nin her tarafından vatandaş olarak katılıyoruz.

Maraş gâzilerinden veya şehit evlatlarından biri de benim diyen her Maraşlı Türkiye'nin her yerinde baş üstünde itibar görecektir.²⁶

Hey'et-i Temsilîye tarafından Maraş ve Antep cephelerinde görevlendirilen Kılıç Ali Bey, Maraşlıları şöyle anlatıyor:

“Maraşlılar, gürbüz, sağlam, cesur, mert insanlardır. Daima güler yüzlü olan ve benim eski tanıdığım Maraşlılar, zamanında sâkin durmasını bilen ve zamanı gelince de kudretinden bir şey kayıb etmeksizin sesini dünyaya işittirerek ateş püsküren temiz yürekli yiğitlerdir.

Millî taassupları kuvvetliydi. Bu konudaki hassasiyetlerini fiilen kahramanca göstermişlerdir. Dostlarına dost, düşmanlarına düşman olan yiğit Maraşlıları ben çok severim. Buranın halkı ile siperlerde diz dize dirsek dirseğe savaşmış olmak benim için unutulmaz bir hatıradır.²⁷

25) Kâzım KARABEKİR, İstiklâl Harbimiz, İstanbul, 1960, s. 452.

26) Hergün Gazetesi; 12 Şubat 1968.

27) Son Havadis Gazetesi; 12 Şubat 1969.

Genelkurmay ATASE Başkanlığınca yayınlanan Türk İstiklâl Harbi, Güney Cephesi isimli kitapta “Maraş’taki tarihî Arslan Heykeli; bir taş parçası değil, bu kahramanlığın sembolüdür. Binlerce arslanlarla dolu Maraş Şehri, ancak Kahramanmaraş olarak anılabilir.”²⁸

Harp bitmiş Lozan Antlaşması ile barış sağlanmış, millî sınırlar çizilmiş, cumhuriyet ilân edilmiş, sıra başarı gösterenlerin ödüllendirilmesine gelmişti. 5 Nisan 1926 günü TBMM Reis Vekillerinden Refet Bey’in başkanlığında 24. ictima açılmıştı. “Birinci celsede Milli Müdafaa Encümeninden gelen 15 Mayıs 1919 tarihinden itibaren cidâl-ı milliyyeye iştirak eden ve olağanüstü yararlıkları görülenlerin İstiklâl Madalyası ile taltifleri hakkında Başbakanlık tezkere ve inha evrakını tetkik ettik:

İnha edilen 271 zattan 11 zatın muamelesi noksan görülerek evrakının iadesine, 94 zatın inhasının reddine, 166 zatın İstiklâl Madalyası ile taltifine Encümen karar vermiştir”²⁹ deniliyordu. Mazbata olumlu kabul edildi. 166 kişilik listenin 153. sırasında “Maraş nâmına İstiklâl Madalyası itası” yazılmakta ve mahallî hidemâtı olarak “Mücadele-i Milliyye” gösterilmekte³⁰ olup, bu madalya ile bütün şehir halkı onurlandırılmış oluyordu. TBMM’nin, 5 Nisan 1924 gün ve 2626 sayılı kararı ile şehir adına Belediye Başkanlığına gönderilen bu madalya atalarının mirası olarak gerçekte bütün Maraşlıların göğüslerini süslemektedir.

7 Şubat 1973 gün ve 1657 sayılı kanunla da kahramanlık ünvanı verilerek ilin adı Kahramanmaraş olmuştur.

Sonuç olarak, Kahramanmaraş halkın üstün düşman karşısında tek başına sabır ve azimle bütün kaynaklarını kullanarak hazırlanmış, damarlarındaki asil kandan aldığı güçle zaferi kazanmıştır. Bu zafer gayr-i nizami savaşın Türk ve Dünya tarihinde benzeri nâdiren görülen en muhteşem örneğidir.

28) Gnkur. ATASE Bşk. lığı Yayınları; a.g.e. s. 99.

29) TBMM, Kavânin Mecmuası, 3. basılış, 25 Mart 1943, C. 17, s. 88.

30) a.g.e., ek sayfa 28.

12 Şubat 1920'de Maraş'ta başlayan ve birbirini izleyen zaferler dizisi, 9 Eylül 1922'de Türk orduları tarafından İzmir'in alınması ile tamamlanarak Türkiye Cumhuriyeti'nin kurulması sağlanmıştır.

Millî Mücâdelenin şehitlerine rahmet, gâzilerine esenlikler dilerim. Kurtuluş bayramı Kahraman Maraşlılara ve bütün Türk halkına kutlu olsun.

ERMENİ PROBLEMİNİN ANALİZİ, TARİHİ VE FİYASKOLAR VE MARAŞ GERÇEĞİ

Öğretmen Cezmi YURTSEVER*

Çukurova'da Panik

Batı dünyası ve özellikle Fransızlar Çukurova ve civarı için eski Yunanlılar zamanından kalan "Kilikya" (Çukurova) terimini bölgenin coğrafya ismi olarak kullanmışlardır. Kilikya terimi Osmanlı Devleti'nin son zamanlarında Adana ve civarında Türk varlığını ortadan kaldırmak ve yerine Fransız-Ermeni idaresini kurmak için emperyalist politikaların hedefi olmuştur. Fransızlar, 1920 yılında Çukurova bölgesinde tutunabilmek için sürdürdükleri propoganda faaliyetlerinde "Kilikya Problemi" terimini milletlerarası diplomasinin gündemine getirdiler. "Adana ve civarında 210.000 Hristiyan'a karşılık 180.000 Müslümanın bulunduğunu, islâm azınlığın Hristiyan çoğunluğa tahakküm edemeyeceğini, Osmanlı yönetiminin bölgenin medenî kalkınmasını geri bıraktığını..." açıklıyorlardı. Fransız işgal idaresi Adana ve civarında idareyi kendi kontrolüne alırken 1789 yılında gerçekleşen Fransız İhtilâlinin getirdiği "hürriyet", "eşitlik", "bağımsızlık" prensiplerini bölgede uygulayarak bölgenin kalkınmasını gerçekleştireceğini açıklıyordu.

Fransızlar "Kilikya Problemini" çözmek için Güney Anadolu vilayetlerinde 1919 yılından başlayarak 1921 yılına kadar süren askerî işgal uygulamasını gerçekleştirmek istediler. Adana, Maraş, Antep'de geçen olayların askerî cihetinin detaylı açıklamasını bir yana bırakırsak 1921 yılı hem Fransızlar için ve hem de onlarla işbirliği yapan Ermeni işbirlikçilerinin hezimete uğradıkları, tarihî sömürgecilik planlarının kuvâ-ı milliyyenin azimli direnişi karşısında fiyaskoyla sonuçlandığı insanlık tarihinin unutulmaz bir anı olarak kabul edilebilir.

* İstanbul Zeytinburnu Kız Meslek Lisesi Tarih Öğretmeni.

Türk idaresinin 1922 yılında yaptığı bir araştırmaya göre, Adana, Antep ve Maraş bölgelerinde Ermeniler tarafından yakılıp-yıkılan harabe hâline gelen Türk köy ve çiftliklerinin sayısı 1369 olarak tesbit edilmiştir.¹ Fransa'nın Çukurova'yı işgali 20 Ekim 1921 Ankara Andlaşmasıyla sona ererken bölgede yüzyıllardır birlikte barış içinde yaşayan, Türk adaleti ve hoşgörüsü ile sosyal-ekonomik gelişme ve güçlenmesini gerçekleştiren Ermeniler arasında tam bir panik ortamı doğdu. Ermeniler, Fransızlar için Çukurova çarpışmalarında 30.000 kayıp vererek kendilerinden beklenen tarihî vefa borçlarını yerine getirdiklerini, ancak bunun karşılığında yalnız bırakıldıklarını açıkladılar. Fransızlar da 5.000 Fransız askerinin Ermeni davası için Çukurova'da hayatını kaybettiğini açıkladılar. Adana'daki Ermeni Katogigosu, 29 Kasım 1921'de Pris'teki Ermeni heyeti başkanlığına yazdığı özel bir mektupla "Kemâlist soykırımdan kurtulmak için Kilikya'yı terke mecbur olduklarını²" açıklamıştır. Türk idaresi ise Misak-ı Millî çerçevesinde Türk hâkimiyetinde kalan gayr-i müslimlere Müslümanlardan fazla haklar verilemeyeceğini belirterek, Çukurova Ermenilerinin bölgeyi terketmek yerine Türk hâkimiyetinde bulunabileceklerini belirtmiştir. Misak-ı Millî'nin gayr-i müslimlerle ilgili kararları, Fransızlarla imzalanan Ankara Andlaşmasında (1921) ve Lozan Andlaşmasında (1923) aynen yer almıştır.

Çukurova Ermenileri Beyrut'ta:

Adana, Maraş ve Antep'i terkeden Ermeniler, Fransızların desteğinde İskenderun ve Mersin limanlarından, demiryolu ile de Antakya-Halep istikâmetinden Suriye ve Lübnan'a topluca göç ettiler. Fransız mandater idaresi altında Beyrut'a yerleşen Kilikya Ermenileri'nin sayısı 35-40.000 civarında olarak açıklanmaktadır. Bu sayının içerisinde Van, Ankara ve Anadolu'nun diğer yerlerinden gelenler de olmakla beraber büyük çoğunluğunu Maraş, Adana ve Antep Ermenileri teşkil etmektedir. Beyrut'a gelen Ermeniler, önce marunî

1) İhsan SAKARYA, Belgelerle Ermeni Sorunu, Ankara, 1984, s. 422.

2) Kasım ENER, Çukurova Kurtuluş Savaşı'nda Adana Cephesi, Ankara, 1970, s. 285-287.

Hristiyanların yanı başında kendilerine tahsis edilen arazilerde kurulan göçmen kamplarına yerleştirildiler. Fransa'nın Lübnan anayasası üzerinde yaptığı değişikliklerden sonra 1926 yılında Ermeniler, Lübnan vatandaşı olarak kabul edildiler. Ermeniler, 1930'lu yılların başında göçmen kamplarındaki seyyar yaşamayı terkederek kendilerine tahsis edilen mahallelere yerleşmeye başladılar. İlk yerleşenler Kozan Ermenileri oldu. Onları Maraş, Saimbeyli, Adana, Antep Ermenileri izledi. Mahallelere yerleşen Ermeniler Anadolu'daki şehir isimlerini kullandılar. Mesela Maraş Ermenileri, Beyrut'un kuzey-doğusunda bulunan Burc-Hammond bölgesine yerleşince mahallelerine "Maraş" ismini vermişlerdir³. 1930'lu yıllar, Ermenilerin Beyrut civarında meskûn hayata geçiş dönemidir. Burc-Hammond banliyösünde çoğunluğu sağlayan Ermeniler 1952 yılında kendi belediye idarelerini kurdular.

Çukurova'da Kilisenin Yeniden Teşkilâtlanması:

Selçuklu Türkleri'nin Kafkasya ve Anadolu fetihleri esnasında XI. yy.'da Ermenilerin tarihî dinî merkezi sayılan Erivan yakınlarındaki Eçmiyazin Kilisesinde oturan Ermeni Gregoryen Katogigosluğu hanedan âilesi, Ermenilerce kutsal sayılan kilise eşyalarını da beraberlerinde taşıyarak önce Rumkale'ye 1190'lı yıllarda da Büyük Levon'un Kozan'da Ermeni idarecisi olması ile birlikte Kozan'a gelip kale eteğine inşa edilen Kiliseye yerleştiler. 1375 yılında Kilikya Pensliğinin ortadan kalkmasından sonra güney Anadolu Ermenileri'nin dinî ve siyasî karar merkezi Sis'de oturan Ermeni âilesinin tasarrufuna bırakılmıştır. Bahsi geçen Ermeni Kilisesine anonim bir isim olarak "Kilikya Kilisesi"de denmektedir. Kilikya Kilisesi, Adana, Maraş, Antep, Malatya, Kayseri bölgelerindeki Ermeni kiliselerinin ruhanî merkezi durumundaydı. Kilikya Kilisesi 1865 yılında Osmanlı Devleti'nin gerçekleştirdiği "Fırka-ı Islâhiye" düzenlenmesiyle himaye altına alınmış, Osmanlı Ermenilerinin genel dinî merkezi olması için birtakım imtiyazlar

3) Nikola B. SCHAHGALDIAN, "Ethnicity and Political Development in the Lebanese Armenian Community", 1925-1975, The Armenian Review, Boston, 1983, s. 47.

verilmiştir. Buna rağmen yabancı devletlerin 1860'lı yıllarda Ermeni kilisesi üzerinde yönlendirme faaliyetlerini hızlandırması, özellikle Rusya'nın kendi toprağında bulunan Eçmiyazin Kilisesi'ni Ermeni dünyasının ruhanî merkezi yapmak istemesi ve İstanbul Ermeni Patrikliği'ni de kendi kontrolüne alması yüzünden Osmanlı Devleti'nin Kilikya Kilisesi üzerindeki politikası başarılı olamamıştır. 1915 yılında ortaya çıkan Zeytun Ermeni isyanlarında Kilikya Kilisesinden Devlete yardımcı olması istenmiş, ancak gerekli yardım alınamamıştır. Bunun üzerine Kozan'daki Kilikya Kilisesinin papazları 1915-18 yılları süresince Suriye'de geçici olarak kalmıştır. 1919 yılında yeniden Kozan'a dönen Kilise papaz heyeti, bölgede geçen olaylarda Ermeni çetelerinin Fransızlarla işbirliği yaparak Türklere karşı çarpışmalarını desteklemiştir. Kilikya Kilisesi 1921 yılında Kozan'dan ayrılarak önce Adana'ya, oradan da Beyrut'a giderek Antelis mahallesine yerleşmiştir. Orada Orta-Doğu'nun en büyük Ermeni kilisesi inşa edilerek Kilikya Kilisesi de burada faaliyete geçmiş ve Kozan'dan taşınan kutsal eşyalarda Beyrut'a götürülmüştür. 1960'lı yıllara gelinceye kadar Beyrut'taki Kilikya Kilisesi kendi iç çekişmeleri ve problemleriyle uğraşmaktadır. Taşnak Partisi'nin Beyrut'ta güçlenmesi ve Kilise ile işbirliği yapmasından sonra 1960'lı yıllardan itibaren Kilikya Kilisesi -yeniden yapılan teşkilatlanma sonucu- Rusya dışında kalan Ermeni kiliselerinin merkezi durumuna yükselmiştir.⁴

Çukurova Ermenileri Arasında Siyasî Mücadele:

Fransa'nın 1943 yılında hazırladığı Lübnan Anayasası içerisinde Ermeni Hristiyan azınlığa ülke nüfusu içerisindeki miktarı göz önüne alınmaksızın Lübnan parlamentosuna daha fazla milletvekili gönderme hakları verilmiştir. 1960'lı yıllara kadar Lübnan'da faaliyet gösteren Hınçak ve Taşnak partileri arasında siyasî bir kutuplaşma ve denge söz konusudur. Ancak 1960'lı yıllardan sonra Taşnak Partisi ile Kilikya Kilisesi arasında yakın işbirliğinin sonucu olarak Taşnak partisi Ermenilerin tek ve en güçlü siyasî teşkilâtı hâline ge-

4) Hratch BEDOYAN, "The Social, Political and Religious Structure of the Armenian Community in Lebanon", The Armenian Wewiew, 1974, 119-30.

tirilmiştir. Beyrut Taşnak partisi en büyük desteği Orta-Doğu ve Avrupa'da faaliyet gösteren Ermeni finans kuruluşlarından alıyordu. Mısır'da 1830'larda yerleşerek Osmanlı Devleti'nin son zamanlarında Ermeni meselesinin sözcüleri durumunda gözüken Nubaryanlar ile merkezi Lizbon'da bulunan Irak petroleri üzerinde % 5 hakkı bulunan Gülbenkyanlar Beyrut'taki Ermeni okulları, Taşnak partisi ve Kilikya Kilisesi'ne destek sağlamışlardır. 1970'li yılların başında Beyrut Ermenileri'nin en güçlü teşkilâtı Taşnak partisi ve Kilikya Kilisesi olmuştur.

Neden Türkiye'ye Karşı Terör:

1970'li yılların başında Beyrut'ta 20 civarında ilk, orta ve lise seviyesinde Ermeni okulu vardır. Bu okullardaki öğretmenlerin büyük çoğunluğu 1920 yılında Maraş, Adana, Antep, Saimbeyli misyoner okullarında görevli olub da bölgeyi terkederek Beyrut'a yerleşen Ermeni misyonerler ve onların yetiştirdiği Ermeni öğretmenlerden meydana gelmektedir. Bunlar içerisinde Saimbeyli Haigazn Harutunian âilesinin kurduğu Harutunian Koleji, anti-Türk eğitimde büyük öneme sahiptir. Okullarda sürdürülen eğitim programlarında Maraşlı, Antepli, Adanalı Ermeni çocukları arasındaki mahallî geleneklerden doğan ayrıcalıkları gidermek, onları sözde Ermeni ideali doğrultusunda kanalize etmek istiyorlardı. Ermeni cemaati kendisini, asıl topraklarından sürülmüş yabancı ülkede geçici olarak yaşayan yabancı bir toplum olarak görüyordu. Ermeni genç kuşağa Türkiye'nin bir iç savaşla parçalanması hâlinde yeniden kendi topraklarına dönebilecekleri telkin ediliyor, İsrail'in uzun bir aradan sonra Devlet kurması, Filistinlilerin silahlı mücadelesi ile Kıbrıs Rum kesiminin 1974'den sonra Türkiye'ye karşı sürdürdüğü dolaylı terör örnek alınıyor, Türkiye'ye karşı terör faaliyetleri içinde bulunan bölücü teröristlerle yakın bir işbirliğine geçiliyordu. 1975 yılında Lübnan iç savaşının çıkması Ermenilerin kendilerinin Beyrut'ta teşkilâtlanması, Türk diplomatlarına karşı terör eylemlerine geçilmesi, 1976 yılında ABD'de faaliyette bulunan Kilikya Kilisesi papazlarından Karekin Sarkisyan'ın Beyrut'a çağrılarak "Dünya Ermenilerinin dinî ve siyasî lideri" olarak ilân edilmesi hep birbirleriyle bağlantılı gelişmelerdir.

Ermeni Terörünün Maraş'a Yansıyan Yönleri:

1978 yılında Kahramanmaraş şehrimizde sadece düşmanlarımızın sevinebileceği kardeş kanı dökülmüştür. Olayların yakın perspektifte mezhep ayırımı veya siyasî kutuplaşmadan dolayı ortaya çıktığını belirtmek yeterli değildir. Nicola B. Schahgaldian, 1983 yılında The Armenian Neview'de yayınladığı Lübnan Ermenileri ile ilgili makalesinde Anadolu'daki terör olaylarında ve Kemalist yönetimin önde gelen liderlerine (diplomatlar kastedilmektedir) suikastler yapılmasında Ermenilerin lojistik destek verdiklerini açıklamakta ve bu olaylarda Ermeni gençlerin geçmişle olan duygularının bağlantısına dikkat çekmektedir. Bu açıklamaların ışığında Beyrut'tan kaynaklanan Ermeni terör organizasyonu ile ilgili yaptığımız araştırmalarda 1960'lı yıllardan itibaren sistemli bir şekilde Ermeni genç kuşağın beyinleri yıkanarak terör ortamına itildiğini tesbit ettik. ASALA militanlarının hüviyetleri araştırıldığında çoğunluğunun Güney Anadolu (Maraş, Adana, Antep) kökenli olduğu ortaya çıkacaktır. ASALA dahil Ermeni terör topluluklarının Beyrut'taki bir önceki durakları Ermeni kültür kulüpleridir. Bunlar içerisinde de Maraş Ermeni mahallesi gençlerinin eğitildiği Maraşlılar kulübü en aktif olanları arasındadır. Ermeni gençlere öğretilen ve Kilikya Kilisesinin de desteklediği 1915-18 sözde Ermeni soykırımında ölen Ermenilerin sayısının 2 milyon olduğunu açıklayan Sarkis Karajian Antep kökenli bir doktordur. Osmanlı Arşivine girdiğini ve belge temin ettiğini açıklayıp 1960'lı yıllardan beri sözde soykırımla ilgili kaynağı belirsiz belgeleri yayınlayan da Haigazn Kazaryan'dır. 1972 yılında Beyrut'ta ölmüştür. Ermeni dünyasında bir hayli etkin olan Boston'da da yayınlanan The Armenian Review dergisinin editörleri arasında Maraşlılar vardır. Keza Orly davasında yargılanan Semerciyan'ın Maraş'lı olabileceği düşünülmektedir. 1982 Temmuz ayında Ankara Esenboğa Havaalanı baskın ve katliâmını gerçekleştirenler arasında bulunan Levon Ekmekçyan, Adana kökenli bir Ermeni âilesine mensuptur.

Ermeni Terörünün Analizi ve “Maraş’ta Millî Uyanış”

Kahramanmaraşlılar 1986 Şubat ayında kurtuluş kutlamaları münasebetiyle tarih Sempozyumu düzenlediler. Burada bilim adamları gerek Maraşla ilgili ve gerekse genel hatlarıyla Türk-Ermeni ilişkilerini kendi araştırma sonuçlarına göre açıkladılar. Bunlar içerisinde Doç. Dr. Refet Yinanç’ın XVI. yy. Maraş Tapu Tahrir Defterlerine göre bölgenin soyal ve etnik yapısı ile ilgili araştırmaları son derecede önemliydi. Sayın Yinanç, Kahramanmaraş’ta meskûn ve göçebe binlerce hanenin XVI. yy.’daki künyelerini araştırmıştı. Ortaya çıkan sonuç değişik mezhebe inansalar bile Maraşlılar’ın kâmilen “Türk Oymaklarına” mensup oldukları idi. XIX. yy’da Maraş bölgesi ile ilgili Osmanlı Arşiv belgelerini gözden geçirdiğimizde 1860’lı yıllarda Maraş idarecilerine karşı fiilen başlatılan Zeytun Ermenilerinin başkaldırısının gerisinde Fransa olduğu, bölgede otonom bir Ermenistan yaratmak için teşvik edildiği ortaya çıkıyordu. Zeytun âsîlerinin Kanunî zamanından 1920 yılına kadar sürdürdükleri isyanların genel bir analizi yapıldığında bugün Beyrut’tan yönetilen ASALA terörizmi arasında yakın benzerlikler olduğu anlaşılmaktadır. 1860’larda ortaya çıkan Zeytun olayları 1845-1865 yılları arasında bölge Ermenilerinin devlete olan vergi borçlarını ödememek için uydurdukları sözde bir fermana dayandırılmıştı. Bugünkü ASALA terörizmi de Ermeni modernistlerinin Beyrut’taki Kilikya kökenli kuşağına yeni bir kimlik kazandırma programları esnasında ortaya çıkan entrikaların bir ürünüydü. Maraş bölgesindeki bölücülük faaliyetleri XIX. yy. ortalarında yabancılar tarafından başlatıldı. Önceleri Beyazıtlı ve Zülkadirli âileleri arasındaki husumet körüklendi. 1844 yılında Beyazıtlı Osman Paşa’nın Kadirli Savrun suyu kıyısında öldürülmesi bölgedeki devlet kontrolünün olmadığı izlenimini verdi. Halkın geleneklerine karışan İngiliz konsolosunun öldürülmesi yabancı müdahale için zemin hazırladı. Fransızlar Maraş bölgesinde mezhep ayırımını körüklemek için üniversitelerinde özel ihtisash subay uzmanlar yetiştirdiler. Mese-la 1919 yılında Maraş’ta Fransa adına yönetime el koyan Kaptan André bunlardan biridir. Bu açıklamaların ışığında Fransızların Maraş’ta ne işi vardı da, 1920 yılında 22 gün süren savaş

yapmayı göze aldılar? Daha 1913 yılında Anavarza ve civarındaki vakıf arazileri Maliye Bakanı Cavit Bey'in imzasıyla –borç para karşılığı– Fransa'ya rehin bırakılmıştı. Yine aynı yıl, Sivas-Samsun, Sivas-Elaziz demiryolu yapım imtiyazı Fransız şirketlere bırakılmıştı. İngiltere-Fransa ve Rusya 1916 yılında gizli andlaşmalar yaparak Anadolu'nun parçalanmasında uzlaşmaya varmışlardı. Erzincan-Erzurum şosesi ve civarı Rus nüfuz sahası, Irak petroleri İngilizlerin, Kuzey Suriye'ye bitişik Çukurova bölgesi de Fransa'nın payına düşmüştü. Fransa Maraş'ı işgalle birlikte burasını bir atlama taşı olarak kullanıp, bir adım sonra Sivas'ı, devamla Samsun'u işgal edecek; Anadolu'yu ortadan ikiye parçalayarak Kuvâ-ı Milliye hareketini tesirsiz hâle getirecekti. Maraşlılar, sadece kendi güçleriyle dünya tarihinde eşine ender rastlanan bir kahramanlık örneği göstererek zafer kazandılar. 12 Şubat 1920 zaferinin üzerinden 66 yıl geçtikten sonra sempozyum vesilesi ile Maraşlıları tanıma imkânımız oldu. Maraşlılar, Anadolu coğrafyasında “milli uyanışı” en canlı yaşayan kimseler. Sempozyum vesilesi ile bizleri Kahramanmaraş'a davet eden sayın Belediye Başkanı Hacı Ali Özal, Tarihçi, Hocamız Yalçın Özalp ve tanışma imkânı bulduğumuz Maraşlılara teşekkür eder; şehitlerimizin manevî huzurlarında saygıyla eğilirim.

Ermenilerin Türkleri vahşice katledip attıkları "KANLI KÖPRÜ"den bir diğer görüntü.

**KAHRAMANMARAŞ HAKKINDA
SÖYLENENLER**

“YURDUMUZDAKİ ÇIBANLAR:

1. Amerikan İlm-i İlahî Müessesesi,
2. Amerikan Koleji,
3. Alman Dârü'l-Eytâmı (Yetimevi),
4. İngiliz Dârü'l-Eytâmı”.

(Besim Atalay, Maraş Tarihi ve Coğrafyası, İstanbul, 1339,
Matbaa-ı Âmire, s. 154-155).

Şifre
Müsta'celdir

Ankara 11 / 1 / 36(1920)

Harbiye Nâzırı Cemâl Paşa Hazretlerine

Ba'dehu Hakkı Behiç Bey'e

gösterilecek

PROPAGANDA

Maraş Müdafaa-ı Hukuk Hey'et-i Merkeziyyesinden vârid olan raporlarda Fransızların Maraş - Islahiye yolu üzerindeki Şerefoğlu, Gölpınar, İloğlu, Ceceli, Sarılar, Şekerobası köylerini topla bombardıman ederek ihrak eyledikleri, İloğlu köyünü üç yüz mevcutlu bir müfreze ile basarak yağma ve fecâyî' ve şenaâte başladıkları, Maraş'ta yerli Ermenilerden sekiz yüz mevcutlu bir kıtanın kışlada ihzar edildiği, bütün Ermeni gençlerinin teslihinə başlandığı, müteferrik Ermeni hânelerinin boşaltılarak tekmil Ermenilerin kilisede toplandığı, Çukuroba mahallesindeki Câmî-i şerif içine bomba atmak üzere saklanmış olan üç Ermeni derdest edildiği, bu esnada oradan geçen üç Fransız süvari neferinin ezan-ı Muhammedî okuyan müezzine iki el silâh attığı, Bababurnu'nda Fransızların sekiz yüz kadar kuvvetleriyle ahaliyi feci, surette katletmekte oldukları bildirilmektedir. Ermenileri geri çekerek İslâmlar aleyhindeki mezalime nihayet vereceklerini söyleyen Fransızların da bu defa müştereken İslâm halkı katliâm eyledikleri son derece şâyân-ı dikkettir. Bu hâl böyle devam eylediği takdirde Kuvâ-ı Milliyyenin şedid ve kat'î müdahalesi zarurî olacak, tevessüünden hâsil olacak mes'uliyet tamamen Fransızlara ait kalacaktır. Hükümet-i Seniyyenin de kat'î ve şedid bir surette harekât-ı vâkiayı protesto eylemesi ve Urfa, Maraş, Anteb'in tahliyesini talep eylemesi lâzımdır.

Hey'et-i Temsiliyye
nâmına

Mustafa Kemâl

İmza

Kapadım 11 minh

Bedri

Dâhiliye Nezaretine, Sivas 3. Ordu Kumandanlığına,

Şifre

30.1.1336

Bugün Fransız kıtaâtı şehri her taraftan bombardıman etti. Yangınlar şimal rüzgarlarıyla bittecessuh şehri harabezâra çevirdi. General hazretleri hâlâ insaf etmedi. Sünûf-ı ahâli her dakika bin kana bedel olan müdafaasında sebat eyledi. Vaziyet tebeddül etmedi, Efendim.

15. Kolordu Kumandanlığına,

Şifre

Sivas 31.1.1336

(Dakika tehiri câiz değildir)

Hey'et-i Temsiliyye'ye: Maraş'tan alınan malumât hülasası bugünkü raporda arz edilmiştir.

Âdi ateşli topların da ateşe başladığını ve endah neticesi bir kilisenin yıkılmış olduğu anlaşılmıştır. Amerikan Koleji misyonerlerinden şâyi olduğu bildirilen bir haberde General Querette muvaffak olamadığı takdirde intihar edecekmiş. Ahali mehmâ imkân gayret ve fedâkâri göstermektedir.

3. Kolordu Kumandanı
Selahaddin Âdil Bey

Düşman taarruzuna karşı kahramanca silaha sarılan Maraşlı kardeşlerimiz yirmi güne yaklaşan bir zamandan beri kan ve ateşler içerisinde istilâcı Fransızlara, onların silahlandığı hunhar Ermenilere karşı savaşmakta idiler. 10-11 Şubat(1920) gecesi düşmanı Islâhiye istikâmetinde firara mecbur ederek mevcudiyet-i millîlerini kazanmaya muvaffak olmuşlardır.

Hey'et-i Temsiliyye
nâmına

Mustafa Kemâl

Maraş kahramanlarını Türklüğe has olan celâdet ve fedakârlıkları neticesinde sevgili Bayraklarımızın yine Maraş üzerinde dalgalandığını haber almakla bütün Kolordum en büyük sevinçler duymaktadır. Ödünüz, fakat Türklüğü öldürmediniz. Tarih-i millimize kanınızla ve hayatınızla emsalsiz bir menkıbe-i celâdet yazdınız. Maraşlıların ve sizin alınlarınızdan öper Kolordumun hissayât-ı samimesini arz eylerim.

Erzurum, 13 Şubat 1336(1920)

15. Kolordu Komutanı

KÂZİM KARABEKİR

Ey Maraşlı, ey Maraşlı! Senin çelik ellerin kırılmadı. Süngü, mızrak, tüfekte yorulmadı. Demir gibi kolların kırdı, yıktı haksızlığı savletle.

18 Şubat 1336

BAYEZİDZÂDE ZAFER

Maraş mücadelesi hakkında:

Müslümanların bu harpte göstermiş oldukları şecaat ve cesaret, bir filozof için ibret alınacak bir derstir. Çünkü, şimdiye kadar dünyayı idare etmiş olan din kuvvetinin bugün dahi idare etmekte olduğunun bir delilidir.

GUSTAV LE BON

BRİSTOL'UN MARAŞ OLAYLARIYLA İLGİLİ RAPORU

Telgraf

İstanbul, 23 Mart 1920

Güvenilir Amerikan kaynaklarından son aldığımız haberler her zamankinden daha güçlü olarak, Çukurova'da Fransızlar'ın işgal metodlarından orada karışıklıkları kışkırttığını, bunun da en sonunda Maraş'ta Fransız ve Ermeni kuvvetlerine müdafaaya yol açtığını göstermektedir. Yukarıda belirtilen olaylar, Fransız kışkırtması sonucudur. Maraş ve çevresinde çatışmalar sürerken Fransız kuvvetleri, Türklerle savaşmakta olan Ermenileri oradan almak için bir girişimde bulunmamışlar ve Ermenilere silah vermekten kaçınmışlardır. Maraş'raki çatışma üç hafta sürmüş, Fransız birliklerinin çok sayıda kaybına, binlerce Türkün ve muhtemelen onbin Ermeninin ölümüne sebep olmuştur. Çevre köylerde de Ermeniler ve Türkler öldürülmüşlerdir. Ancak, şunu da belirtmek gerekir ki, Fransızlar şehirden ayrıldıktan sonra Maraş'ta karışıklık ya da katliâm olmamıştır.

Amerika Birleşik Devletleri

Yüksek Komiseri

Tuğamiral BRISTOL

Fiyatı : 650 Lira